

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ
ОСВІТИ

Методика роботи з іменними частинами мови
під час вивчення курсу «Сучасна українська
мова з практикумом»

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 261 М групи,
Спеціальності 013 Початкова освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми Початкова освіта
Антонова Маргарита Олегівна

Керівник к. філол. н., доцент Мироненко О.В.

Рецензент к. пед. н., доцент Денисенко В.В.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОБОТИ НАД ІМЕННИМИ ФОРМАМИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ	8
1.1. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи.....	8
1.2. Лінгвістичні засади вивчення іменних частин мови: іменника, прикметника, займенника, числівника.	10
1.3. Значення та роль вивчення іменних форм у процесі підготовки молодого фахівця	23
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ІМЕННИХ ФОРМ СТУДЕНТАМИ ПЕДАГОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ.....	27
2.1. Аналіз програм, підручників та науково-методичної літератури.....	27
2.2. Методи та прийоми навчання іменних форм у вищій школі.....	34
2.3. Експериментальна перевірка дослідного навчання.....	46
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65
ДОДАТКИ.....	74
Додаток А. Тексти для морфологічного розбору іменних частин мови.....	74

Додаток Б. Практичне заняття з дисципліни «Сучасна українська мова з практикумом».....	76
Додаток В. Вправи на засвоєння лексико-граматичних та граматичних категорій іменних частин мови.....	80
Додаток Г. «Кодекс академічної доброчесності».....	82

ВСТУП

Актуальність теми. Основні тенденції розвитку сучасної мовознавчої науки вимагають дотримання не лише навчально-предметного й методично-засобового змісту освітньої діяльності вищого навчального закладу, але й психолого-педагогічного, що передбачає розвивальний соціально-культурний простір, діяльнісний підхід до організації процесу формування мовних, мовленнєвих, граматичних і комунікативних умінь, оптимального поєднання репродуктивних і продуктивних методів навчання, загально дидактичних і методичних принципів [35, с. 207].

Вихідні концептуальні положення щодо професійної підготовки майбутніх фахівців закладено у Конституції України, Законах України «Про освіту» [47], «Про загальну середню освіту» [45], «Про вищу освіту» [44], «Про мови в Україні» [46], Національній доктрині розвитку освіти, Концепції Європейської кредитної трансферної системи (ECTS), Державному стандарті базової і повної середньої освіти [31], Проекті Національної стратегії розвитку освіти України на 2012-2021 роки, Державному стандарті початкової загальної освіти та інших нормативних документах.

На педагогічному факультеті, мова і мовлення стають предметом фахового вивчення, а усвідомлення засобів мови - важливий чинник формування мовленнєвої діяльності як провідної. Якісна лінгвістична підготовка є фундаментом педагогічної майстерності вчителя початкових класів. Специфіка формування грамотності у студентів педагогічного факультету з морфології визначається об'єктивними факторами (специфіка навчального матеріалу, майстерність викладача тощо) та індивідуальними особливостями студента (сформованість у нього певних навчальних умінь, рівень інтелектуального і психічного розвитку тощо), тому навчання морфології є одним з найважливіших і найскладніших питань лінгводидактики [7, с.157].

Проблему теорії і практики навчання морфології української мови розглядали методисти: О. Біляєв, Н. Гавриш, О. Горошкіна, Т. Донченко, С.Караман, Л. Паламар, М. Пентилюк, Т. Симоненко, І. Хом'як; вчені-лінгвісти: А. Загнітко, І. Кочан, Л. Мацько, Л. Струганець, М. Плющ та інші; лінгводидакти: О. Караман, Т. Мельник, А. Нікітіна, С. Омельчук, Т.Окуневич, Г. Передрій, Л. Скуратівський, В. Тихоша, Г. Шелехова та інші.

Істотна роль у мовленнєвому розвитку майбутніх фахівців та їхній мовній освіті належить іменним формам. Без знань останніх практично неможливо оволодіти українською мовою на такому рівні, яким мають володіти сучасні працівники освітніх закладів [75, с. 5].

Мовна освіта майбутніх спеціалістів безпосередньо спирається на фундамент сучасної української мови – морфологію, і таким чином тісно переплітається з поняттям іменні форми: іменником, прикметником, займенником і числівником. Навчання іменних форм - це навчання комунікативної діяльності, у процесі якої особистість оволодіває нею як засобом спілкування [89, с.46].

Проте процес удосконалення вивчення іменних форм студентами педагогічних факультетів напряму підготовки “Початкова освіта” на 1 курсі в процесі вивчення нової дисципліни «Сучасна українська мова з

практикумом» ще є недостатньо дослідженим.

Тому актуальність роботи зумовлена необхідністю удосконалення забезпечення мовної освіти у процесі вивчення іменних форм.

З огляду на зазначене, постає актуальність теми нашого дослідження «Методика роботи над іменними частинами мови під час вивчення курсу «Сучасна українська мова з практикумом», яка зумовлена такими чинниками: значущістю методологічних проблем у дослідженні теоретичних основ навчання мови; сучасними завданнями підготовки вчителів початкових класів в контексті Болонського процесу в Україні; посиленням інтеграції лінгвістичних і методичних досліджень; підвищенням ролі міжпредметних зв'язків серед дисциплін лінгвістичного циклу; перспективністю розробки спеціальних курсів у галузі лінгводидактики.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні, розробці й експериментальній перевірці процесу вдосконалення філологічної освіти у процесі вивчення розділу «Морфологія. Іменні частини мови» студентами педагогічного факультету.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- 1) проаналізувати науково-теоретичну та навчально-методичну літературу з проблеми дослідження;
- 2) визначити теоретичні засади (лінгвістичні, методичні та психологічні) засвоєння студентами педагогічних спеціальностей курсу «Сучасна українська мова з практикумом»;
- 3) виявити рівень забезпечення у студентів мовної освіти;
- 4) розробити систему тренувальних та контрольних вправ, які сприятимуть ефективному засвоєнню студентами даної теми;
- 5) визначити найефективніші методи роботи зі студентами під час опрацювання іменних форм;
- 6) здійснити експериментальну перевірку ефективності розробленого змістового модулю з курсу «Сучасна українська мова з практикумом».

Об'єктом дослідження є процес забезпечення мовною освітою

майбутніх вчителів початкової школи.

Предметом дослідження є методика роботи над іменними частинами мови під час вивчення курсу «Сучасна українська мова з практикумом».

Гіпотеза дослідження: рівень мовної освіти у процесі вивчення іменних форм студентів підвищиться, якщо:

- посилити мотиваційний компонент вивчення іменних форм у вищій школі;
- систематично застосовувати вправи різного характеру у процесі вивчення іменних форм студентами;
- спрямувати діяльність викладача і студентів на подолання граматичних, лексичних та стилістичних помилок майбутніх фахівців.

Для досягнення поставленої в роботі мети застосовувалися такі **методи дослідження:**

а) теоретичні – аналіз державних документів з актуальних проблем освіти; вивчення й узагальнення психолого-педагогічної, лінгвістичної, навчально-методичної літератури; вивчення педагогічного досвіду навчання іменних форм; розробки системи критеріїв і рівнів оцінки забезпечення мовної освіти у процесі вивчення іменних форм; упровадження результатів дослідження в педагогічну практику;

б) емпіричні – цілеспрямоване педагогічне спостереження; анкетування викладачів та студентів; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний етапи) для уточнення складових елементів методики удосконалення забезпечення мовної освіти у процесі вивчення іменних форм майбутніх вчителів початкових класів під час вивчення курсу «Сучасна українська мова з практикумом»;

в) статистичні – кількісний і якісний аналіз результатів проведення експериментального навчання з метою перевірки його ефективності.

Практичне значення визначається тим, що створено й упроваджено в навчальний процес методика забезпечення мовної освіти у аспекті вивчення іменних форм студентами педагогічного факультету під час вивчення курсу «Сучасна українська мова з практикумом»; розроблено систему вправ з навчання іменних форм у вищій школі; результати методичного дослідження можуть бути використані у викладанні української мови у вищих педагогічних закладах освіти, а також при підготовці навчальних і методичних посібників та збірників граматичних вправ для студентів педагогічних спеціальностей вищої школи.

Апробація результатів дослідження здійснювалася у ході експериментального навчання на педагогічному факультеті Херсонського державного університету, обговорювалася на засіданні кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОБОТИ НАД ІМЕННИМИ ФОРМАМИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

1.1. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи

Модернізація вищої освіти України на засадах Болонської декларації вимагає набуття майбутніми фахівцями у стінах ВНЗ професійної компетентності. Теоретичні й практичні аспекти реалізації компетентнісного підходу до підготовки фахівців у вищій школі розкриваються в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених: І. Беха, Н. Бібік, О. Біди, В. Бондаря, С. Глазачева, Н. Глузман, О. Гури, І. Зимньої, М. Євтуха, В. Кальней, М. Чошанова, І. Шапошнікової, Ю. Швалба та інші.

Професійна компетентність у педагогічній сфері розглядається як «професійна компетентність учителя», «педагогічна компетентність», «професійно-педагогічна компетентність», але ці терміни позначають одне й те саме поняття. Ми використовуємо термін «професійна компетентність учителя», під якою розуміємо властивість особистості, що виявляється у

здатності до педагогічної діяльності; єдність теоретичної й практичної готовності педагога до здійснення професійної діяльності; спроможність результативно діяти, ефективно розв'язувати стандартні та проблемні ситуації, що виникають у професійній діяльності [83, с.3-5].

За Н.Кузьміною, професійна компетентність разом з типом спрямованості та рівнем здібностей складає структуру суб'єктних якостей педагога. У складі професійної компетентності Н.Кузьміна виділяє і методичну компетентність педагога поряд з іншими її видами – спеціально-педагогічною, соціально-психологічною, диференціально-психологічною та аутопсихологічною [56, с.84].

С.Скворцова визначає методичну компетенцію вчителя як «уміння планувати педагогічну діяльність, уміння адекватно використовувати широкий спектр методичних прийомів стосовно віку учнів і поставлених цілей навчання, вміння орієнтуватися в сучасній методичній літературі, здійснюючи відповідно до умов вибір посібників та інших засобів навчання, готовність і бажання підвищувати свій професійний рівень» [90, с.10].

Характеризуючи структуру професійної компетентності вчителя вчені В. Дубічинський, Л. Коваль, А. Кузьминський, О. Овчарук, Н. Побірченко, О.Савченко, Ю. Татура, А. Хуторський, звертаються до змісту педагогічної діяльності вчителя, виділяючи або аксіологічний, гносеологічний, праксеологічний, рефлексивний компоненти, або мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивно-творчий компоненти. Також структуру професійної компетентності вчителя можна представити у вигляді композиції професійно-діяльнісного, комунікативного та особистісного компонентів [51, с.25; 83, с.3-5].

Всі розглянуті компоненти компетентності вчителя розвиваються не лише в процесі опанування циклу психолого-педагогічних і дидактико-методичних дисциплін, а за допомогою всієї системи професійної підготовки у вищому навчальному закладі. На відміну від традиційної освіти, орієнтованої на засвоєння знань, компетентнісне навчання спрямоване на

придбання окрім знань, умінь, навиків, ще і досвіду практичної діяльності з метою формування у студентів професійно і соціально значущих компетентностей [89, с.46].

Базовими організаційними формами навчання у виші є практичне, семінарське заняття, лекція, самостійна робота студентів та навчальний проект. Ці форми навчання мають різні цілі й можливості для формування окремих компонентів професійної компетентності вчителя. Вочевидь під час лекції йде вплив лише на гносеологічний компонент, оскільки, таким чином у студентів формуються професійні знання. Практичне заняття має дещо ширші можливості впливу не тільки на гносеологічний (знання), а й праксеологічний (вміння та досвід професійної діяльності) та аксіологічний (досвід емоційно-ціннісного ставлення до своєї професії, до себе, до учнів, до суспільства) компоненти [7, с.157]. Останнім часом близько 60% навчальних годин відводиться на самостійну роботу студентів, і це є виправданим, тому що під час самостійної роботи студент не лише набуває професійних знань та умінь, а в нього формується емоційно - ціннісне ставлення до предмета діяльності.

Провідною є розробка компетентісної моделі вчителя початкових класів на підвалинах загальної моделі підготовки вчителя, що репрезентує Галузевий стандарт спеціальності «Початкова освіта», яка повинна містити ієрархічну систему компетентностей та компетенцій, що має набути випускник вищого педагогічного закладу: загально-фахові (базові), предметні й методичні (спеціальні); динаміку їх набуття студентами через опанування базових та спеціальних навчальних дисциплін; рівні набуття професійної компетентності майбутніми вчителями [7, с.84].

Компетентісна модель є основою для розробки компетентно-зорієнтованих програм курсів фахових дисциплін, у яких визначено види завдань, засобом яких це відбувається; визначено бальну систему, яку студент може одержати за виконання окремих завдань; поєднано традиційні і

компетентнісно зорієнтовані технології навчання; враховано ідеї контекстного навчання [90, с.11].

1.2. Лінгвістичні засади вивчення іменних частин мови: іменника, прикметника, займенника, числівника

На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки до іменних частин мови відносять: іменник, прикметник, займенник, числівник.

Іменниками називаються «слова, які виражають предметність, тобто означають предмети або зображують будь-які явища як предмети, і характеризуються певними граматичними ознаками, що оформлюють цю предметність» [81, с.116].

Лексичне значення іменників полягає у «вираженні предметності. Кожний іменник, незалежно від свого конкретного значення, виражає опредмечене поняття, крім того, іменниками виражаються опредмечені ознаки, дії, абстрактні поняття, що теж мисляться як своєрідні предмети» [80, с.165].

В іменнику узагальнюються спільним значенням предметності семантично різні слова: «назви конкретних предметів, істот, явищ природи, узагальнених властивостей і ознак. На відміну від прикметників, прислівників, дієслів іменники називають ознаки і дії або стани самостійно, незалежно від тих предметів і явищ, яким ці ознаки або процеси властиві, хто є носіями їх» [48, с.214].

Основні граматичні ознаки іменника - це наявність категорій роду, відмінка і числа.

Граматична категорія роду є «однією з основних морфологічних ознак іменника. Загальновідомо, що іменник відноситься до одного з трьох граматичних родів - чоловічого, жіночого або середнього. Належність іменників до того чи іншого роду визначається їх морфологічними ознаками: за формами називного та деяких непрямих відмінків у однині; за типами

суфіксального словотворення; за синтаксичним зв'язком з іншими словами в реченні; за семантикою. Не мають граматичного роду лише іменники множинної форми. У більшості випадків на рід іменника вказує не одна з названих ознак, а декілька. Так, наприклад, виразником жіночого роду іменника ворона у словосполученні білу ворону є: 1) флексія знахідного відмінка -у, 2) синтаксичний зв'язок з прикметником біла, 3) семантика - позначення живої істоти жіночого роду [68, с.241].

Трансформація родових форм за статтю відсутнє у багатьох назвах живих істот: бджола, щука, окунь.

До іменників «чоловічого роду належать ті іменники, які здебільшого мають в називному відмінку однини нульове закінчення (дуб, герой), рідше - о, - а (Микола, дядько). Також рід іменника ми можемо визначити, співвідносячи його із займенниками він, вона, воно, цей, ця, це: ліс (він, цей). З іменниками чоловічого роду, звісно, співвідносяться займенники він, цей» [99, с.342].

До іменників жіночого роду «належать ті іменники, які здебільшого мають в називному відмінку однини закінчення - а, рідше - нульове закінчення: липа, земля, совість - ж, ніч - ж, тінь - ж. З іменниками жіночого роду співвідносяться займенники вона, ця» [99, с.344].

До іменників середнього роду «належать іменники, які в називному відмінку однини мають закінчення -о, -е, -а: пол-е, озер-о, тел'-а, курч-а, плем'я-а. Іменники середнього роду, що означають назви молодих істот і мають в називному відмінку однини закінчення -а (-я), в непрямах відмінках однини та множини, а також в називному відмінку множини приймають суфікс -ат (-ят) (хлопча, цуценя, горобеня), разом з іменниками середнього роду на -а (-я) та суфіксом -ен (ім'я, сім'я, плем'я, вим'я) становлять окремий тип відмінювання - IV відміну. З іменниками середнього роду співвідносяться займенники воно, це: озеро (воно, це), котеня (воно, це). Також у похідних іменників на рід може вказувати суфікс (це здебільшого стосується назв молодих істот): заєць - зайч-ен-ят-к-о, лис - лис-ен-я. Проте

чимало таких назв утворюються суплетивно: кінь - лоша, свиня - порося, собака - собача, собаченя і щеня, корова - теля та інші» [99, с. 348].

«Іменники спільного роду переважно емоційно забарвлені, називають істоту чи певну особу і вказують на ознаку, притаманну цій істоті (особі). Найбільшу групу становлять іменники зі значенням чоловічого і жіночого роду: бідолаха, волоцюга, гуляка, заволока, та ін. Такі іменники набувають рід тієї особи чи істоти, яку вони означають. На рід таких іменників вказує контекст» [99, с. 350].

«При визначенні роду незмінюваних іменників треба мати на увазі, що:

- серед іншомовних слів назви осіб набувають рід відповідно до статі;
- назви тварин мають чоловічий рід;
- назви неістот належать переважно до середнього роду;
- власні назви зберігають рід загальних назв» [93, с.116].

Іменники змінюються за «відмінками (крім деяких слів іншомовного походження, деяких аббревіатур і прізвищ) і характеризуються граматичним значенням числа (одні мають співвідносні форми числа, інші виступають лише в однині або у множині). Категорія відмінка іменника служить для вираження відношень іменника до інших слів у реченні. Ця категорія є суто граматичною (відмінкові форми виступають засобами зв'язку іменників з іншими словами). У сучасній українській мові категорію відмінка іменника складають сім відмінків: називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий, кличний. Відмінок - граматична форма іменника, якою виражається те чи інше відношення (суб'єктне, об'єктне, означальне, обставинне) іменника до інших слів у словосполученні і реченні. Кожне з цих відношень і становить граматичне значення відмінкової форми» [37, с.98].

Називний відмінок називається прямим, усі інші - непрямыми.

«Категорія числа узагальнено відображає кількісні відношення предметів, позначуваних іменниками. Словозмінна категорія числа реалізується в українській мові у протиставленні двох рядів форм - однини і множини. Ці форми становлять дві іменникові парадигми. Одиниці типу книга - книги, стіл - столи, подія - події функціонують не як окремі слова, а як форми одного й того ж слова, виражені за допомогою закінчень, які одночасно виступають і показниками відмінкових значень» [41, с.123].

У своєму своєрідному вираженні «форми однини й множини поширюються на ті іменники, які виступають назвами обчислюваних предметів, явищ або подій. Однина означає, що названий предмет мислиться як один з якогось класу однорідних предметів. Множина вказує на два, три і більше (аж до нескінченності) однорідних предметів» [36, с.248].

«Граматичні ознаки категорії числа іменників характеризуються:

- наявністю відмінкових форм, властивих окремо для однини і множини: рік-а, рік-и і т.д. - рік-и, рік; сел-о, сел-а - сел-а, сіл; тел-я, телят-и - телят-а, телят. Морфологічними показниками у цьому випадку служать відповідні відмінкові закінчення;

- відповідними синтаксичними зв'язками іменників з іншими словами в реченні: учень працює - учні працюють;

- специфічними засобами словотвору: киянин - кияни; небо - небеса; курча - курчата;

- наголосом: верба, верби - верби; море, моря - моря;

За наявністю форм числа іменники поділяються на три групи:

- 1) іменники, що мають форму однини і множини;

- 2) іменники, що вживаються тільки в однині;

- 3) іменники, що вживаються тільки в множині» [29, с.97].

Відповідно до того, як змінюються, іменники в українській мові поділяються на чотири відміни. До жодної з відмін не належать:

- а) іменники, що вживаються лише в множині: ліки, кошти, сани, джинси;

б) незмінювані іменники: фрикасе, портмоне, Осло;

в) трансформовані прикметники, дієприкметники, числівники, займенники (тобто ті, що перейшли в іменники): Садовська, Братське, Вишневе, Лозова.

«Іменники I та II відмін, крім слів чоловічого роду на -ар, -ир, -яр та середнього роду на -е після твердого нешиплячого приголосного, діляться на групи залежно від кінцевого приголосного основи.

До твердої групи належать іменники з основою на твердий нешиплячий: старост-а, морок-а, свобод-а, гуляк-а, донечк-а, короп, мороз.

До мішаної групи належать іменники з основою на твердий шиплячий: мереж-а, груш-а, порош-а, хащ-а, алич-а, морж, корч, сторож, смерч.

До м'якої групи відносяться іменники з основою на будь-який м'який: стайн'-а (стайня), гармоній-а (гармонія), осерд'-а (осердя), магій-а (магія), течій-а (течія)» [27, с.127].

«Категорії роду, числа і відмінка іменників відрізняються від прикметникових, займенникових і частково числівникових: в іменнику вони є визначальними, класифікуючими, а в інших іменних частинах мови повторюють граматичні значення пояснюваного іменника, отже, є синтаксично зумовленими значеннями» [20, с.312].

Іменник як «назва предмета виступає в типовій для нього синтаксичній функції підмета (в початковій формі - називаного відмінка) або додатка (в непрямих відмінках).

Іменник може також виконувати вторинні функції: означення, обставини іменної частини складеного присудка: Синок Омелько - невеличке хлоп'я - стояв біля матері й дивився, що вона робила (Олена Пчілка)» [20, с.318].

Значення предметності в іменнику є «його всеохоплюючою ознакою, загально категоріальною. У межах класу всіх іменників виділяються менші категорії, що характеризуються за ознакою індивідуальне/загальне.

Відповідно до цього іменники поділяються на власні і загальні назви. До власних назв належать усі індивідуальні найменування предметів (прізвища, імена по батькові, прізвиська, псевдоніми). До загальних назв належать усі слова, що є найменуваннями однорідних предметів (наприклад: учень, хлопець).

Межі між цими категоріями слів не стійкі. Загальні назви можуть ставати власними, а власні назви переходити в загальні.

Розрізнення власних і загальних назв у граматичному плані виражається в тому, що власні назви не мають форм множини, а деякі з них, навпаки, виступають лише у формі множини» [21, с. 48].

«За характером позначуваного (конкретне - абстрактне) іменники поділяються на конкретні й абстрактні назви.

Категорія конкретності - абстрактності знаходить граматичне вираження. Більшість абстрактних іменників має граматичну форму числа однини і множини не утворює, деякі абстрактні іменники мають множинну форму і не утворюють однини.

Абстрактні іменники - це переважно мотивовані вторинні слова. Твірними в них виступають прикметникові і дієслівні основи. Словотвірне значення в цих іменниках виражається спеціальними суфіксами: - ість, - от (а), -анн (я), -енн (я) та інші» [24, с.74].

«Чіткого розмежування всіх іменників за ознакою конкретне/абстрактне не може бути, оскільки слова в непрямому значенні легко набувають або, навпаки, втрачають цю ознаку.

Серед іменників загальних назв з конкретним значенням виділяється група збірних назв.

Збірні іменники виражають сукупність однакових або подібних предметів, що сприймаються як одне ціле.

Категорія збірності виражається граматично: збірні іменники становлять сукупність як неподільну єдність, а тому вживаються лише у формі однини. Семантичний відтінок множинності нейтралізується

граматично. Збірні іменники не можуть, за незначними винятками, означатися кількісними числівниками» [92, с.187].

«За семантико-граматичними ознаками із збірними назвами зближуються речовинні іменники. Ці слова виділяються з-поміж конкретних назв вказівкою на однорідність складу речовинності, маси, що не піддається лічбі, а лише підлягає вимірові. Категорія речовинності також знаходить вияв у своєрідному оформленні слова за граматичним значенням числа: речовинні іменники вживаються переважно в однині, деякі з них мають форму лише множини» [92, с.191].

Прикметник - це «частина мови, що виражає постійну (статичну) ознаку предмета, граматично виявлену в категоріях роду, числа і відмінка» [81, с.219].

Прикметники трансформують: а) ознаки кольору (білий, бузковий); б) розміру (широкий, малий); в) віку (старий, юний); г) смаку (солоний, кислий); д) запаху (запашний, п'янкий); е) матеріалу (металевий, кришталевий); є) якості (твердий, гнучкий); ж) приналежності (тещин, сватів); з) зовнішні прикмети (гарний, смаглявий); и) внутрішні властивості (добрий, милосердний); і) ознаки за відношенням до місця (сільський, обласний); ї) простору (далекий близький); й) часу (вечірній, завтрашній) тощо» [81, с.221].

Поняття якості у прикметнику «може бути виражене безпосередньо (зелений овес, глибока річка, свіже молоко) або через відношення до інших предметів (морський вітер), кімнатна рослина, гречане борошно) та через відношення до особи чи істоти (Трохимів син, материна хустка, вовче око). Вступаючи в синтаксичний зв'язок відміну від іменників форми роду, числа і відмінка прикметників не є самостійними, вони узгоджуються з формами роду, числа і відмінка іменників. Частина прикметників може мати семантично вмотивовану категорію ступеня вияву ознаки, що знаходить граматичне вираження у формах ступенів порівняння (синій - синіший - найсиніший, тонкий - тонший - найтонший)» [93, с.314].

«Прикметник змінюється за родами, числами і відмінками, і ці його форми залежать від форм іменника, з яким прикметник узгоджується: струнк-ий юнак - струнк-ого юнак-а, струнк-ої топол-і, струнк-і дівчат-а - струнк-их дівчат. Рід, число, відмінок і група відмінювання прикметника є його морфологічними ознаками.

Прикметники виступають у реченні в ролі узгодженого означення, наприклад: Перлове небо прибрало землю у сірі тони.

Приєднуючись за допомогою зв'язки до підмета, прикметник може виступати в ролі іменної частини складеного присудка, наприклад: Гори були прозорі й легкі в ці останні дні ясного гірського літа» [99, с.321].

«Якісними називаються прикметники, які виражають ознаки предметів безпосередньо своїм лексичним значенням та можуть виявлятися більшою або меншою мірою: кмітливий юнак - кмітлив-іший - най-кмітлив-іший; добре серце - добріше - най-добр-іше.

Відносними називаються прикметники, що виражають ознаку предмета за його відношенням до інших предметів, дій, обставин: бурштинове намисто, осінній день, сьогоднішній випадок, перелітні птахи.

Вираження ознаки через предмет, явище або дію чи обставину - типовий показник синтаксичних відношень: квіти з паперу, каша з молоком, екзамен при вступі (до вузу), сон уночі. Прикметник, твірною основою якого виступив іменник, що позначає предмет або узагальнену дію, виражає ознаку, логічно співвідносну з семантикою синтаксичного словосполучення: паперові квіти, молочна каша, вступний екзамен, нічний сон» [68, с.257].

«Відносні прикметники мають похідні основи і творяться переважно від іменника за допомогою закріплених за цим розрядом слів, суфіксів або префіксально-суфіксальним способом чи основоскладанням.

Відносні прикметники можуть переходити в розряд якісних. Багатозначні слова своїм прямим значенням можуть лишатися в розряді відносин, а на основі переносних значень створюються поступово якісні прикметники, що на сучасному етапі ще сприймаються як похідні.

Так, наприклад, назви ознак предметів за різними відношеннями типу вишневий (сік), буряковий (корінь), бузковий (кущ), малиновий (напій) можуть вживатися і як назви кольорів, що сприймаються безпосередньо: вишнева хустка, бурякова шапочка, бузковий відтінок, малинове пальто» [92, с.242].

«Присвійно-відносні прикметники творяться від назв людей, зрідка від назв тварин за допомогою суфікса -ськ. Приєднуючись до суфікса твірної прикметникової основи, суфікс -ськ- виступає частиною складного суфікса -івськ- або -инськ-, наприклад, адмірал - адміральський, козак - козацький, батько - батьківський, учень - учнівський, мати - материнський, Малишко – Малишківський» [36, с.216].

Якісні прикметники можуть характеризувати «якість предмета безвідносно до інших предметів і в порівняльних зв'язках щодо інтенсивності вияву ознаки. Для вираження ступеня вияву ознаки вживаються дві форми прикметника: вищого і найвищого ступенів порівняння» [37, с.198].

«Повні прикметники стягненої форми змінюються за родами, числами і відмінками.

За кінцевим приголосним (твердим чи м'яким) основи прикметники поділяються на тверду і м'яку групи.

Прикметники твердої групи мають у називному відмінку однини флексії -ий, -а, -е, перед якими кінцевий приголосний основи вимовляється твердо: сонячний, довгий; сонячна, довга; сонячне, довге.

Прикметники м'якої групи в називному відмінку однини мають фонетичні варіанти -ій, -я, -є, що позначають м'якість кінцевого приголосного основи: середній, торішній; середня, торішня; середнє, торі і лис» [99, с.316].

Більшість прикметників української мови «функціонує у повній (змінній) формі, і лише незначна кількість прикметників чоловічого роду поряд із загальноживаною повною має коротку (незмінну) форму: ясен,

дрібен, зелен, повен, славен, красен, винен, потрібен, певен, годен, ладен, рад та ін. Прикметники у короткій формі мають нульове закінчення.

«За кінцевим приголосним основи прикметники поділяються на прикметники твердої та м'якої груп.

До твердої групи належать прикметники, основа яких закінчується на твердий приголосний. Наприклад: добрий, вразливий, милий, прекрасний, народний, чистий. Сюди ж належать всі присвійні прикметники: батьків, Олексіїв, мамин, Софіїн, а також короткі форми прикметників: зелен, повен, годен, рад, жив.

До м'якої групи належать прикметники, основа яких закінчується на м'який приголосний та [j]: осінній, житній, ранній, художній, колишній, справжній, безкрай, довговій, короткошій» [80, с.214].

Займенник – «самостійна частина мови, яка не називає предмети, ознаки чи обставини, а лише вказує на них.

Морфологічні ознаки займенника - це рід (якщо є), число (якщо є), відмінок. Одні займенники змінюються за відмінками, як іменники (я, він, хто, що), інші - за родами, числами й відмінками, як прикметники (наш, деякий, нічий). Займенники скільки, стільки змінюються за відмінками, як числівник два» [81, с.311].

«Синтаксичну роль у реченні займенник виконує ту ж, що й іменник, прикметник, числівник:

а) підмет: Ми не лукавили з тобою, Ми просто йшли; у нас нема зерна неправди за собою. Хтось цілиться. Хтось впав. Хтось просить.

б) означення: Наша дума, наша пісня не вмере, не загине. Благословенна кожна мить життя на цих всевітніх косовицях смерті.

в) додаток: Журбою не некличу собі долі, коли так не маю. Я тебе не сьозою - ждатиму.

г) обставина: Сідай же й ти коло мене. Шукайте цензора в собі.

д) іменна частина складеного присудка: Коли буду я навіть сивою, і життя моє піде мрякою, я для тебе буду красивою, а для когось, може, й ніякою» [4, с.117].

Категорія роду займенника. «Усі прикметникові займенники (чий, чия, чие; котрий, котра, котре; такий, така, таке; цей, ця, це; той, та, те) мають чоловічий, жіночий і середній рід. Іменникові займенники він, хтось, хто-небудь, будь-хто, дехто, ніхто мають лише чоловічий рід; вона - лише жіночий [6, с.93].

Категорія відмінка займенників. «Категорія відмінка у займенників неоднорідна, оскільки:

- серед займенників є невідмінювані (мають нульову парадигму). До них належать прислівникові займенники (коли, куди, туди, там, де) і числівникові займенники (мало (книг), немало, замало, чимало);

- група займенників має синтаксичну парадигму прикметникового типу, тобто в них відмінкові форми узгоджуються з відмінковою формою іменника» [80, с.241].

«За лексичним значенням і морфологічними ознаками займенники поділяються на дев'ять розрядів.

1. Особовими регламентують займенники, які вказують на осіб, інших істот, предмети, явища, поняття: я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони.

2. Зворотним виявлено займенник себе, який вказує на того, хто виконує дію.

3. Присвійними регламентуються займенники, які вказують на приналежність предмета першій (мій, наш), другій (твій, ваш), третій (його, її, їхній) чи будь-якій (свій) особі.

4. Вказівними називаються займенники, які вказують на предмет (цей, сей, той), ознаку (такий), кількість (стільки). Займенники той (отой), цей (оцей), такий (отакій) змінюються за родами, числами і відмінками, як прикметники.

5. Означальними називаються займенники, які вказують на узагальнену ознаку: всякий (усякий), весь (увесь, ввесь), кожний (кожен), інший, сам, самий.

6. Питальними називаються займенники, які містять у собі запитання про особу (хто?), предмет (що?), ознаку (який? чий? котрий?), кількість (скільки?).

7. Відносними називаються займенники, які виконують роль сполучних слів для приєднання підрядних речень до головних.

8. Неозначеними називаються займенники, які вказують на неозначену (невідому) особу, предмет, ознаку, кількість: дехто, дещо, хто-небудь, що-небудь, якийсь, будь-чий [37, с.216].

9. Заперечними називаються займенники, які вказують на відсутність особи, предмета, ознак, кількості: ніхто, ніщо, ніякий нічий, ніскільки» [37, с.219].

«Числівник називає кількість предметів або порядок їх при лічбі і відповідає на питання скільки? котрий?

За значенням числівники поділяються на кількісні й порядкові» [29, с.119].

Кількісні числівники називають кількість предметів і відповідають на питання скільки? До них належать:

а) власне кількісні - називають кількість окремих предметів: нуль, один, три, п'ятнадцять, сто двадцять, мільйон;

б) дробові - називають кількість частин предмета: одна десята, дві треті, сім двадцятих, пів, півтора, півторасти;

в) збірні - називають кількість сукупних предметів: двоє, обидва, обоє, четверо, десятеро, двадцяттеро, тридцяттеро, двійко, четвірко;

г) неозначено-кількісні - вказують на приблизну кількість: багато, мало, немало, чимало, кілька, кільканадцять, кількадесят, кількасот» [28, с.102].

«Порядкові числівники вказують на порядок предметів при лічбі і

відповідають на питання котрий? За своєю формою й синтаксичною роллю вони близькі до прикметників (тому їх іноді відносять до прикметників): перший, п'ятий, десятий, сотий, тисяча дев'ятсот тридцять другий, п'ятдесятидвохмільйонний.

За будовою числівники поділяються на прості, складні і складені» [99, с.406].

«Числівники, які мають у своєму складі лише один корінь, називаються простими: один, два, десять, сорок, сто, тисяча, кілька. До простих відносять і назви другого десятка та назви десятків, частину - надцять трактуючи як суфікс: одинадцять, дев'ятнадцять, двадцять, тридцять.

Числівники, які пишуться одним словом, але мають у своєму складі два або більше коренів, називаються складними: п'ятдесят, шістдесят, п'ятсот, шістдесятий, стодвадцятип'ятитисячний.

Числівники, які складаються з двох або більше окремих слів, називаються складеними: двадцять один, сто сорок п'ять, тисяча дев'ятсот дев'яносто перший. Сюди належать і дробові числівники: одна друга, дві треті, п'ять десятих, сто двадцять три тисячні» [99, с.411].

«Числівники в мові пов'язуються з іменниками.

Звичайно числівник стоїть у тому самому відмінку, що й іменник, до якого цей числівник відноситься: у трьох кімнатах, з п'ятьмастами робітниками, без ста двадцяти одного дня, у четвертому ряду, о п'ятій годині, тисяча дев'ятсот сімдесят третього року.

Числівник один, крім того, узгоджується з іменником у роді та числі: один стіл, однієї кімнати, в одних дверях» [20, с.312].

«Якщо між прийменником і числівником стоїть якесь слово, то наголос також лишається на числівнику.

У сполученнях числівників з іменниками при інверсії головний наголос тримають на собі числівники. В таких випадках кількість визначається приблизно. Очевидно, у зв'язку з потребою уточнення

означуваного предмета в кількості наголос посилюється і закріплюється саме на числівнику.

Числівники два, три, чотири сполучаються з іменниками, перетягають наголос іменників на те місце, що й родовий відмінок однини іменників» [24, с.165].

1.3. Значення та роль вивчення іменних форм у процесі підготовки молодого фахівця

Системною є істина, що вчитель початкових класів об'єктивно є творцем того фундаменту, на який спираються основна і старша ланки загальноосвітньої школи, саме він започатковує формування у молодших школярів таких важливих загальнонавчальних умінь і навичок, як читання і письмо, виробляє реалістичні уявлення про навколишній світ, прищеплює правильні гігієнічні навички, виховує естетичні орієнтири, спільно із сім'єю закладає основи трудових умінь, пов'язаних зі щоденними дитячими, учнівськими і загальносімейними потребами» [56, с.52].

Другою незаперечною істиною є те, що «головним професійним “інструментом” учителя є його мовлення. У результаті щоденного кількогодичного спілкування з дітьми 6-9-річного віку він, безумовно, робить великий вплив на різні характеристики дитячого мовлення і спілкування. Саме це є основною метою забезпечення мовної освіти майбутнього вчителя початкових класів, безпосередньо в процесі вивчення іменних форм» [56, с.54].

Відомо, що «слово мовлене не піддається практично ніякій корекції - ні в орфоепічному, ні в акцентологічному, ні в граматичному та стилістичному аспектах, за винятком мимохідь зроблених виправлень у висловлюванні. І якщо дорослий слухач, учасник спілкування самостійно здійснює певною мірою цю корекцію у внутрішньому плані мовленнєвого сприйняття, то діти сприймають усе, особливо від учителя, без будь-яких внутрішніх корективів. Вони засвоюють сприйняте і потім відтворюють у

власному мовленні в такому варіанті, у такій формі, в якій вони цю інформацію сприйняли. При цьому маємо взяти до уваги ту обставину, що навчальне спілкування молодших школярів, особливо сільської школи, практично замикається на одній дорослій особистості, оскільки професіограма вчителя початкових класів є багатопредметною і особливо інтегрованою» [76, с.9].

Якщо йдеться про системну «мовно-мовленнєву підготовку майбутнього вчителя початкових класів у вищих педагогічних навчальних закладах, то, віддаючи належне курсам сучасної української мови та методики навчання мови в початкових класах, слід надати окремої уваги розділам з вивчення морфології, а саме іменним частинам мови.

Викладачі ВНЗ, причетні до професійної мовно-мовленнєвої підготовки майбутніх учителів, мають взяти до уваги те, що сучасний процес удосконалення змісту і методів навчання української мови в початковій школі ґрунтується на нових досягненнях лінгвістичної науки з теоретичних досліджень питань про іменні частини мови, а саме: іменник, прикметник, займенник, числівник» [90, с.11].

Майбутній учитель початкових класів «повинен уміти допомогти школярам усвідомити, що вони мають говорити і писати зрозуміло для інших, що існують спеціальні правила (норми), яких необхідно дотримуватись. А тому традиційних знань з фонетики і граматики недостатньо, щоб користуватися мовою як засобом спілкування. Для цього слід знати ще й найважливіші соціальні, ситуативні та контекстуальні правила і зважати на них. Існують норми комунікативної компетенції: що саме? де? коли? як? говорять і мають говорити люди в тих чи інших ситуаціях. Саме вони зможуть забезпечити кожному випускникові загальноосвітньої школи важливу для їхньої життєдіяльності загальну мовленнєву компетентність. Тому вчитель у доступній формі має ознайомити наймолодших школярів з цими правилами, навчити користуватися ними в повсякденному житті» [89, с.44].

Сучасний вчитель має розуміти, що «рідна мова – найважливіший засіб не тільки спілкування, а й мислення, здобуття знань, саморозвитку й самовираження людини. Чим досконаліше людина володіє мовою рідного народу й рідної землі, тим краще вона засвоює готові знання, точніше мислить, повніше реалізує свій інтелектуальний потенціал, швидше налагоджує стосунки з іншими людьми» [35, С.208]. Ці положення підкреслюють важливість вивчення іменних форм майбутніми вчителями початкових класів, так як, вони є основою лексичного запасу сучасної української мови» [35, с.209].

«Саме курс сучасної української літературної мови покликаний забезпечити фахову підготовку з сучасної української літературної мови, допомогти студентам практично оволодіти її літературними нормами, сформувати в них міцні навички культури писемного й усного мовлення, тобто підготувати їх до викладання в загальноосвітніх школах згідно з сучасними вимогами до мовної освіти школярів.

Вивчення кожного з розділів курсу сучасної української літературної мови необхідно максимально наблизити до потреб школи, враховуючи останні досягнення лінгвістичної та методичної науки: вивчення мови повинно ґрунтуватися на останніх досягненнях з вивчення питань іменних частин мови» [39, с.51].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ІМЕННИХ ФОРМ СТУДЕНТАМИ ПЕДАГОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

2.1. Аналіз програм, підручників та науково-методичної літератури

У процесі з'ясування перспектив подальшого наукового пошуку з проблеми дослідження постала необхідність комплексного аналізу програм і підручників, призначених для забезпечення навчального процесу на педагогічному факультеті, адже саме в навчальних програмах визначено місце і значення дисципліни «Сучасна українська мова з практикумом» у реалізації освітньо-професійної підготовки, її зміст, послідовність та організаційні форми вивчення, вимоги до знань, умінь і навичок студентів.

Аналіз програм з української мови свідчить про те, що перші з них зазнали впливу формально-граматичних і антиграматичних тенденцій, які домінували в радянському мовознавстві і методиці. Залишило свій слід комплексно-проектне навчання, що не передбачало системного вивчення матеріалу, а отже, й необхідності у стабільних підручниках. Поступово змінювався зміст програм і, відповідно, наповнюваність підручників.

Зараз існуючі програми з української мови спрямовують словесників на інтенсивне вивчення іменних частин мови. Одним із шляхів інтенсифікації навчального процесу подається структурування матеріалу з використанням узагальнюючих таблиць і схем.

У типовій навчальній програмі для студентів спеціальності 2121 «Педагогіка і методика початкового навчання» (Київ РНМК, 1987) та навчальній програмі, складеній на основі галузевого стандарту вищої освіти за спеціальністю «Початкове навчання» (2002), затверджених Міністерством освіти і науки України, питання, що стосуються іменних форм, не виокремлені в окремий розділ.

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Сучасна українська мова з практикумом» 2009 рік, яка укладена Н. М. Флегонтовою призначена для студентів педагогічних спеціальностей.

«Основною метою курсу є впровадження сучасної української мови в усне та писемне мовлення студентів. В основу програми покладено наступні положення:

- навчання української мови носить професійний характер;
- програма враховує ступеневу підготовку фахівців двох рівнів кваліфікації: бакалавра і спеціаліста;
- вузівський курс продовжує шкільний курс і є складовою частиною системи неперервного навчання.

Навчання української мови базується на комплексному методологічному підході, який складається з таких напрямків:

- комунікативного, головною метою якого є формування комунікативної компетенції;
- традиційного, де увага зосереджується на формуванні структурної та лінгвістичної компетенції;
- функціонального, який націлений на навчання функціонування мови в різних функціональних стилях» [85, с.28].

Основні завдання курсу:

- актуалізація, поглиблення, розширення мовних знань студентів з української мови та подолання індивідуальних існуючих мовних прогалин;
- оволодіння нормами сучасної літературної української мови (орфоепічними, орфографічними, синтаксичними, стилістичними);
- сприяння розвитку загальної культури мовлення студентів;
- розвиток вмінь та навичок грамотного й вільного спілкування сучасною літературною українською мовою, а також усвідомленому та ґрунтовному оволодінню мистецтвом слова.

В результаті засвоєння курсу студенти мають знати:

- предмет, мету його вивчення, завдання і значення курсу;

- основні тенденції формування та розвитку української літературної мови;

- основні норми української літературної мови;
- основні розділи сучасної української літературної мови;
- одиниці мовних рівнів у їх взаємозв'язку;
- норми сучасної української літературної мови;
- основні правила орфографії, орфоєпії;
- основи української пунктуації.

Студенти повинні вміти:

- оперувати фонетичною, фонематичною, орфоєпічною, графічною, орфографічною, лексикологічною, фразеологічною, лексикографічною, морфемною, словотвірною, граматичною, пунктуаційною системою сучасної української літературної мови;

- добре володіти рідною мовою з дотриманням вимог культури усного та писемного мовлення;

- чітко дотримуватися правил орфографії, орфоєпії та пунктуації;
- послуговуватися навчальною та довідковою літературою;

шанобливо ставитися до української літературної мови як до єдиного засобу міжкультурної комунікації.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни.

Модуль 1. Лексика. Фонетика. Орфоєпія. Графіка. Орфографія.

Модуль 2. Морфологія. Синтаксис. Пунктуація. Стилїстика.

Зміст кожного модуля складають лекції, питання для самостійного опрацювання, творчі завдання, семінарсько-практичні заняття; питання для самостійного контролю знань. Усі види роботи оцінюють і студент, і викладач, що дає змогу визначити рейтинг студента за результатами його навчальної діяльності.

Контроль за рівнем знань студентів здійснюється через поточне, рубіжне тестування, а також у процесі іспиту.

За перший семестр студенти мають виконати дві модульні контрольні роботи. Рубіжне тестування здійснюється в кінці семестру і є складовою частиною усного іспиту.

Програма із сучасної української мови розрахована на 105 академічних годин. З них 10 - лекційних, 30 - практичних, 65 - самостійних і 4 модульно-контрольних перевірок (Табл. 2.1.).

Таблиця .2.1

Структура курсу

№п/п	Показник	Величина
1.	Загальна кількість годин	105
2.	Кількість кредитів	3,5
3.	Кількість змістових модулів	2

Тематичний план

№ п/п	Найменування навчальних тем	Кількість годин			
		Лекції	Практ.	Самост.	Іспит
1.	Вступ. Походження та історія розвитку української літературної мови.	2	2	4	
2	Склад лексики української мови з погляду походження. Джерела збагачення		4	8	

Модуль 1. Лексика. Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія.

1.	Вступ. Походження та історія розвитку української літературної мови.	2	2	4	
2	Склад лексики української мови з погляду походження. Джерела збагачення		4	8	

	лексики.				
3.	Слова багатозначні. Омоніми. Синоніми. Антоніми. Пароніми.	2	2	8	
4.	Звуки української мови. Класифікація голосних. Чергування голосних.		2	5	
5	Класифікація приголосних звуків. Чергування приголосних.	2			
6.	Комплексна контрольна робота за тематикою модуля 1.		2		

Модуль 2. Морфологія. Синтаксис. Пунктуація. Стилїстика.

1.	Морфемний склад мови. Головні поняття граматики. Словотвір.	2	2	6	
2.	Самостійні частини мови: іменник, прикметник, займенник, числівник.	2	4	6	
3.	Дієслово. Числівник. Службові частини мови.	2	2	6	
4.	Основні синтаксичні одиниці. Синтаксис простого речення.		2	8	

5.	Синтаксис складного речення. Складні синтаксичні конструкції.	2	4	8	
6.	Комплексна контрольна робота за тематикою модуля 2.		2		
	Всього: 105 годин.	10	30	65	

В програмі розроблена тематика і основні питання практичних занять, у яких зазначена тема, мета, обладнання, питання для обговорення, список літературних джерел та практична частина. До деяких занять подані творчі завдання. Розроблені контрольні питання з курсу. Також у посібнику подано методичні рекомендації з опрацювання тем, запропонованих для самостійного вивчення. Розроблено план кожної теми, що виноситься на самостійне опрацювання, список літературних джерел, вказана форма звітності та форма контролю.

Програма курсу «Сучасна українська мова з практикумом» рекомендована Міністерством освіти у 1997 році.

Курсу «Сучасна українська мова з практикумом» належить провідне місце в системі лінгвістичних дисциплін. Головне завдання курсу – «дати студентам наукове знання сучасної української мови, допомогти їм практично оволодіти її літературними нормами. Важливе значення для ефективного засвоєння курсу має використання в лекціях найновіших досягнень лінгвістичної науки, аргументоване висловлення окремих дискусійних питань з фонології, морфології, синтаксису тощо» [85, с.28].

До важливих аспектів викладання курсу «Сучасна українська мова з практикумом» належить постійна увага до питань, пов'язаних із висвітленням відповідних мовних явищ згідно з вимогами шкільних програм, постійна орієнтація студентів на практичне застосування знань.

Паралельно з лекційним курсом проводяться практичні і лабораторні заняття. Головне завдання практичних занять полягає в тому, щоб поглибити матеріал лекцій, виробити у студентів навички лінгвістичного аналізу, уміння застосовувати набуті знання на практиці. Тому в тематиці практичних занять багато уваги приділяється різноманітним тренувальним і контрольним вправам, серед яких певне місце відводиться складанню невеликих описів.

Практичні заняття повинні сприяти формуванню у студентів навичок системного аналізу мовних явищ, оволодінню лексичними, орфоепічними,

граматичними, орфографічними нормами сучасної української літературної мови. Навчальним планом також передбачено лабораторні заняття, які проводяться в студентських підгрупах. На цих заняттях слід якнайширше практикувати індивідуальні завдання, які перевіряються й оцінюються викладачем. На лабораторних заняттях головну увагу слід звертати на поглиблений фонетичний, орфоепічний, орфографічний, лексикологічний, словотворчий, морфологічний та синтаксичний аналіз. На лабораторних заняттях доцільно проводити аналіз усіх письмових контрольних робіт, передбачених цією програмою і виконуваних студентами в аудиторії чи вдома. Навчальні години, відведені на курс «Сучасна українська мова з практикумом», орієнтовно можна розподілити так, як це видно на таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Тематичний план курсу «Сучасна українська літературна мова»

Всього год.	Розділи, теми, які вивчаються		
	Лекції	Практичні	Розділи, теми, які вивчаються
8	4	4	Вступ і до теми Іменник
16	8	8	Іменник. Прикметник. Числівник. Займенник.
14	6	8	Прислівник і до теми Підмет.
12	6	6	Синтаксис простого речення.
12	6	6	Синтаксис складного речення. Пунктуація.
62	30	32	

Таким чином, з позиції визначення перспектив реалізації вимог лінгводидактики в програмах і підручниках виявлено, що можливості

інтенсифікації процесу навчання Сучасної української мови з практикумом не завжди враховані повністю.

Аналіз програм показав, що кількість годин, яка відводиться на вивчення іменних частин мови: іменника, прикметника, числівника та займенника постійно зменшується, тому необхідно реорганізувати програму.

Обґрунтування забезпечення мовної освіти у процесі вивчення іменних частин мови студентами педагогічних спеціальностей вимагає визначення найбільш ефективних методів та прийомів навчання, чому і буде присвячено наступний підрозділ.

2.2. Методи та прийоми навчання іменних форм у вищій школі

На педагогічному факультеті Херсонського державного університету іменні частини мови вивчаються на першому курсі у другому семестрі курсу «Сучасна українська мова з практикумом». На вивчення теми «Морфологія» відведено 32 години. Їх розподіл на заняттях різного типу, ми можемо побачити в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

№ п/п	Форма заняття	Кількість годин
1	Лекційні заняття	10
2	Практичні заняття	18
3	Самостійна робота	4

Нині питання методів та прийомів навчання особливо актуальне. Це «зумовлено об'єктивною необхідністю вироблення такої методичної системи, яка сприятиме, по-перше, органічному поєднанню процесів навчання й опанування, по-друге, врахуванню науково-теоретичного рівня програмового матеріалу, освітніх завдань навчального закладу та суб'єкта навчального процесу, і, по-третє, досягненню максимально високої результативності навчання. Сучасні методи і методичні прийоми навчання іменних форм створювалися і вироблялися багатовіковими традиціями вітчизняної школи, тому для вчителя-словесника сьогодні необхідним є всебічний аналіз усієї системи методів навчання предмета, виявлення ще не використаних резервів для розв'язання завдань, що пере ним стоять» [79, с.28].

Методи навчання - це «багатоаспектна категорія, завдяки якій реалізуються всі функції навчання: освітня, виховна, розвивальна, спонукальна, контрольна – корекційна тощо. Наукова розробка та вдосконалення їх здійснюється на основі найголовніших досягнень педагогіки, психології, лінгвістики, лінгводидактики, методики та інших а також передового педагогічного досвіду» [63, с.18].

Ефективність засвоєння іменних форм значною мірою залежить від правильного розуміння методів навчання, їх особливостей і класифікаційних структур. Класифікація дає цілісне уявлення про комплекс методів і має не лише теоретичне, а й безпосереднє практичне значення. Огляд педагогічної і методичної літератури показує, що в дидактиці і методиці по-різному визначаються і класифікуються методи навчання у вищій школі.

«О. Потапенко вважає, що методи навчання іменних форм у вищій школі становлять систему взаємопов'язаних видів діяльності викладача й студентів і прийомів викладання й учіння, а кожний прийом - систему дій та операцій викладача й студентів, які визначаються раціональною послідовністю і цілеспрямованістю» [65, с.37].

«М. Фіцула зазначає: методи навчання іменних форм у вищій школі - це способи роботи викладача і залежні від них способи роботи студентів з відібраним для вивчення матеріалом [96, с.57].

На думку М.Пентилюк, «методи навчання іменних частин мови у вищій школі - це об'єднана в одне ціле діяльність викладача й студентів, спрямована на засвоєння знань, умінь і навичок аналізувати іменні форми, на організацію пізнавальної діяльності студентів [64, с.39].

О. Біляєв зазначає, що «методи навчання іменних форм об'єднують в одне ціле діяльність викладача і студентів, спрямовану на засвоєння знань, умінь і навичок аналізувати іменні форми, на організацію пізнавальної діяльності студентів» [12, с.109].

Аспект передачі та сприймання навчальної інформації лежить в основі класифікації методів навчання А.Вербицького, який поділяє методи навчання на «словесні (розповідь-пояснення, бесіда, лекція), наочні (ілюстрація, демонстрація) та практичні (досліди, вправи, лабораторні роботи, реферати тощо)» [18, с.31].

Вивчимо класифікацію методів навчання на основі їх внутрішньої психологічної сторони, домінуюче місце в якій займає концепція І. Лернера та М. Скаткіна. Підкреслимо, що внутрішня психологічна сторона методу навчання є складним психолого-педагогічним синтезом різних психологічних процесів (відчуття і сприймання, пам'яті і мислення, емоцій, уваги і волі суб'єкта тощо) з метою і змістом навчання.

Класифікація цих методів така:

1. Пояснювально-ілюстративний метод або інформаційно-рецептивний:

- Суб'єкт набуває знання на лекції, з навчальної або методичної літератури, через екранний посібник в «готовому» виді.
- Зазначений метод використовується у вузі для передачі великого масиву інформації.

2. Репродуктивний метод (репродукція - відтворення)

- Застосування вивченого на основі зразка або правила.
- Діяльність студентів носить алгоритмічний характер, тобто виконується за інструкціями, приписаннями, правилами в аналогічних, подібних з показаним зразком ситуаціях.

3. Метод проблемного викладу

- Педагог до викладу матеріалу ставить проблему, формулює пізнавальне завдання на основі різних джерел і засобів.
- Роз'яснює спосіб рішення поставленого завдання.
- Досягнення мети - розкриття системи доказів, порівняння точок зору, різних підходів.

4. Частково-пошуковий, або евристичний, метод

- Полягає в організації активного пошуку рішення висунутих у навчанні (або сформульованих самостійно) пізнавальних завдань.
- Пошук рішення відбувається під керівництвом педагога, або на основі евристичних програм і вказівок.

5. Дослідницький метод

- Аналіз матеріалу виявляється, постановкою проблем і завдань і короткого усного або письмового інструктажу студентів.
- Самостійно вивчають студенти літературу, джерела, спостерігають й вимірюють інші дії пошукового характеру.
- Виконуються з використанням дослідницького методу завдання, що повинні містити в собі всі елементи самостійного дослідницького процесу» [12, с.20].

О. Біляєв, В. Мельничайко, М. Пентилюк, С. Караман розробили такі способи взаємодії викладача і студентів при вивченні курсу «Сучасна українська мова з практикумом»:

- викладач розповідає - студенти слухають;

- викладач і студенти обмінюються думками з тем, що вивчаються, завдяки чому доходять потрібних висновків та узагальнень, формулюють визначення, правила;
- викладач організовує спостереження студентів над вивченням тем по іменним формам, з наступним колективним обговоренням;
- студенти під керівництвом викладача самостійно здобувають знання за підручниками та іншими джерелами;
- студенти, засвоюють потрібні знання, які уточнює і узагальнює викладач» [12, с.21].

В основу класифікації методів навчання українськими лінгводидактами покладено спосіб взаємодії викладача та студентів при вивченні курсу «Сучасна українська мова з практикумом», згідно з якими виділено такі методи навчання іменних форм:

- усний виклад викладачем матеріалу (розповідь, пояснення);
- бесіда викладача зі студентами;
- спостереження студентів над мовним матеріалом;
- робота з джерелами;
- метод різних вправ.

«За джерелами знань визначають методи навчання мови С.Караман подає таку класифікацію методів навчання мови: 1) слово (розповідь) викладача; 2) бесіда; 3) аналіз іменника, прикметника, займенника, числівника (особливості словозміни, морфологічний розбір); 4) вправи; 5) використання наочних посібників (схем, таблиць тощо); 6) робота з навчальною книгою; 7) екскурсія» [50, с.81].

Л. Рожило до джерел знань «відносить теоретичний матеріал підручника, дидактичний мовний матеріал, живе мовлення і визначає три основні групи методів навчання: 1) методи теоретичного вивчення іменних форм (бесіда, повідомлення, робота з підручником); методи теоретико-практичного вивчення іменних частин мови (робота з окремими мовними одиницями мови, їх формами); до них відносяться спостереження, розбір,

диктант, реконструювання, конструювання; 3) методи практичні (робота з текстом для запам'ятовування традиції використання мовних одиниць у мовленні і для розвитку мовлення) - це перекази, твори» [63, с.114].

Розглядаючи методи навчання з точки зору системного підходу, С. Караман, О.Караман, М.Пентиліук названі ознаки методів навчання пропонують використовувати як робочу дефініцію визначення Є. Ітельсона: «...методи навчання - це система методичних прийомів, побудова яких визначається цілями навчання, загальнодидактичними принципами, характером навчального матеріалу і особливостями джерел навчальної інформації» [76, с.9].

У системі методів навчання мови налічуються різні класифікації, що свідчить про науковий пошук, нагромадження і теоретичне узагальнення педагогічного досвіду учителів-словесників, дослідження методів на різних можливих системних рівнях.

Доведено, що метод створюється тільки системою прийомів і ґрунтується на логіці процесу навчання. Особливість кожного методу створюють домінуючі в ньому прийоми.

«До прийомів мисленнєвого характеру відносяться аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, конкретизація, узагальнення, індукція, дедукція.

Специфічні прийоми, зумовлені змістом теми, зокрема морфологічним розбором іменних форм; він може бути усним і писемним, повним і частковим.

Специфіка вивчення іменних форм виражається насамперед через властиві для них прийоми, співвідношення цих прийомів багатоструктурне у системі основних методів. Посилюється звернення дослідників до спеціальних прийомів вивчення цих частин мовної структури як до фактора спеціалізації методу та одного з важливих понять у організації методів навчання у вищій школі.

Вибір методів та прийомів навчання іменних частин мови необхідно здійснювати в процесі підготовки до заняття, враховуючи його дидактичну

мету, характер змісту навчального матеріалу, рівень знань студентів» [65, с.124].

При виборі методів навчання іменних форм керуються дидактичними та лінгводидактичними принципами. До них вірогідно враховують дидактичний принцип дотримання єдності змістової і процесуальної сторін у навчанні, лінгводидактичний принцип установлення міжрівневих зв'язків при вивченні іменних частин мови у ВНЗ.

«До основних методів навчання іменних частин мови у вищій школі належать: усний виклад матеріалу викладачем, бесіда, спостереження, робота з підручником, метод вправ, програмоване навчання, комп'ютеризоване навчання.

Метод усного викладу викладачем матеріалу (розповідь, пояснення, лекція). Основне призначення цього методу — студентам надати навчальні знання і забезпечити їх сприйняття, осмислення. Як зауважує В.Мельничайко, тільки на основі багатої пам'яті, коли вона нагромадить значну кількість знань, стає можливим розвиток проблемного мислення, що передбачає самостійний пошук. Саме цьому і сприяє розповідь викладача. Форма подачі інформації може бути різною» [63, с.98]:

- розповідь-пояснення;
- лекція;
- роз'яснення завдання самостійної роботи;
- повідомлення додаткових відомостей;
- інструкція до виконання завдань.

«У структурі методу усного викладу використовуються прийоми і засоби, які активізують сприйняття і засвоєння матеріалу студентами, зокрема наочність (таблиці, схеми, малюнки, картини), технічні засоби (епідіаскоп, кодоскоп, магнітофон, комп'ютер).

Характер організації матеріалу під час усного викладу викладача може бути описово-розповідним і проблемним.

Описово-розповідним викладом викладач користується, характеризуючи мовні явища, процеси.

Під час пояснення нової теми викладач повинен ознайомити студентів з новими словами, поняттями, термінами. Розповідь викладача має бути точна і логічно послідовна, бездоганна з мовного боку. Виклад щодо темпу мовлення слід вести так, щоб студенти мали змогу стежити за викладом думок викладача, вдумуватися в них і усвідомлювати їх зміст»[97, с.107].

«Над оволодінням майстерністю розповіді викладача потрібно працювати наполегливо і безнастанно. К.Ушинський підкреслював, що майстерність розповіді - це рідкісне обдарування, тому викладачеві треба багато працювати, щоб виробити в собі майстерність цілком педагогічної розповіді, яка б мала зв'язний виклад» [67, с.18].

«Обов'язковою вимогою до всіх форм усної передачі знань є чітка логіка викладу, доказовість. Під час розповіді мовні факти і явища характеризуються як система взаємопов'язаних елементів, з'ясовуються їхні зв'язки із спорідненими явищами. Викладач роз'яснює студентам, яку роль відіграє мовне явище у відповідній мовній системі. Під час пояснення створює проблемні ситуації» [96, с.258].

«Особливість проблемного викладу полягає в тому, що викладач порушує питання, частіше сам її розв'язує, але при цьому показує, як треба зазначений матеріал, шукати докази, логічно їх розвивати, використовувати всі аргументи, що ведуть до правильних висновків.

Студенти, стежачи за аргументами викладача, вникають у суть розв'язання проблеми. У другому випадку викладач залучає до участі в розв'язанні проблеми самих студентів, даючи їм фактичний матеріал для аналізу, пропонуючи зробити самостійні висновки» [22, с.224].

«Метод бесіди. Суть цього методу полягає в тому, що зміст вивчуваного матеріалу розкривається у відповідях студентів на поставлені викладачем запитання. Система запитань повинна бути чітка, змістовна, відображати логіку й послідовність матеріалу. Призначення запитань у

процесі бесіди різне: вони можуть актуалізувати матеріал, бути спрямованими на встановлення нових зв'язків між мовними фактами, на розкриття причинно-наслідкових залежностей, можуть допомагати виділяти суттєві ознаки мовних фактів і процесів, сприяти формуванню понять. Навчальну результативність бесіди забезпечує не лише система запитань, а й аналіз фактів, дидактичного матеріалу, спеціально дібраного викладачем, уміння студентів робити висновки, систематизувати їх» [23, с.314].

Пізнавальна діяльність, активність студента у процесі бесіди спираються на вже раніше відомі факти, явища, на мовну практику (використання наступності, актуалізацію знань), на запитання викладача як стимул продуктивного мислення, на розумові процеси (аналіз, порівняння, систематизацію, узагальнення як логічну основу методу). Значимість цього методу і в тому, що він трансформує студентів порівнювати, узагальнювати, виражати думки своїми словами, крім того, виробляє навички стежити за розгортанням матеріалу, виокремлює основне в ньому.

Важливе значення має евристична бесіда.

«Евристика - метод чи методологічна дисципліна, предметом якої є вирішення проблем в умовах невизначеності. Основною проблемою евристики є усунення суперечностей.

Евристична бесіда відкриває широкі можливості для створення ситуації пошуку, для реалізації елементів проблемного навчання.

Метод евристичної бесіди можна застосувати тільки тоді, коли викладач має можливість спиратися на раніше набуті знання студентів або на їх особистий досвід» [65, с.248].

«Ефективність методу бесіди залежить великою мірою від уміння викладача правильно ставити під час бесіди запитання.

З урахуванням змісту роботи використовуються запитання: 1) на з'ясування нового матеріалу; 2) на його закріплення; 3) на перевірку вивченого.

Ці види запитань у свою чергу поділяються на запитання аналітичного

і синтетичного характеру.

Запитання аналітичного характеру класифікуються за трьома видами:

1) власне аналітичні; 2) навідні; 3) риторичні.

Запитання синтетичного характеру використовують, коли закріплюється матеріал, робляться висновки. Бажано починати запитання словами: складіть, доберіть, зіставте, пригадайте, з'ясуйте, перебудуйте, перетворіть, змініть.

В одній бесіді не можна нагромаджувати багато запитань, щоб не перевтомлювати студентів» [91, с.20].

У процесі «вивчення іменних форм матеріалу бесіда може мати різне призначення, а саме: готувати студентів до сприйняття нового матеріалу, сприяти засвоєнню нового, допомагати застосовувати набуті знання в нових умовах стосовно розв'язання практичних завдань. Метод бесіди виправдовує себе і при повторенні й узагальненні матеріалу, коли вже відомі поняття, факти студенти перегруповують, зіставляють, знаходять між ними спільне й відмінне і роблять відповідні висновки. Викладач усю цю роботу лише організовує і спрямовує для досягнення результативності у навчанні» [91, с.21].

«Метод бесіди на заняттях забезпечує початковий етап для розгортання аналітико-синтетичної роботи, зумовлює свідоме розуміння мовних явищ, а тим самим гарантує від формалізму в знаннях, який маємо там, де учень не вміє аналізувати явища, знаходити зв'язки між ними і підійматися від конкретного факту до узагальнення.

Метод спостереження. За методом спостережень студент здобуває знання на основі самостійного аналізу, в результаті активізації своїх розумових сил.

Упродовж тривалого періоду метод спостереження над мовою у вітчизняній методиці був основним, універсальним при вивченні граматики (вважали його дослідницьким). Студенти повинні були цілком самостійно спостерігати, аналізувати, робити висновки, формулювати правила. Цей

метод є одним з етапів у процесі навчання морфології. З часом цей метод удосконалився і ширше використовується в мовній практиці» [69, с.211].

Цей метод має позитивні боки він допомагає студентові вникнути в сутність мовних фактів, процесів, осмислити зв'язок між ними. При правильному використанні методу спостережень у студентів закріплюються самостійні пошукові навички. Метод спостережень активізує пізнавальну діяльність студентів, їх самостійність у розв'язанні поставленого завдання, сприяє свідомому засвоєнню теоретичного матеріалу.

Привчає студентів до самостійної роботи – це метод роботи з підручником, а також є одним із способів викладу принципу розвивального навчання. Ефективність цього методу залежить від уміння студентів розуміти прочитане.

Роль викладача: 1) спочатку допомогти студентам виділити головне в матеріалі; 2) визначити у виучуваному матеріалі нове і відоме (актуалізація знань); 3) відшукати відповідь за підручником» [71, с.254].

Привчаючи студентів працювати з підручником, освітянин може використовувати такі методичні прийоми: 1) вступну бесіду, яка удосконалисть зв'язок раніше вивченого матеріалу з тим, що студенти вивчатимуть самостійно; 2) репрезентувати інструктаж, у якому зазначити, на чому, читаючи підручник, треба звернути особливу увагу, які види роботи виконати (зробити записи, скласти план, передати зміст у формі схеми); 3) заключну бесіду, що має на меті перевірити, як студенти засвоїли матеріал, і зробити необхідні уточнення, підвести підсумки роботи.

Нами було розроблено змістовий модуль курсу «Сучасна українська мова з практикумом» в якому ми чітко визначили найефективніші методи роботи з мовною теорією при вивченні теми «Морфологія. Іменні частини мови». До них першочергово належить метод вправ.

Метод вправ. Вправи - це «послідовні дії та операції, що виконуються багаторазово для набуття необхідних практичних умінь та навичок. Виконання студентами вправ відіграє у навчальній роботі з вивчення іменних

форм особливу роль. Це один із методів, без яких неможливе успішне навчання іменника, прикметника, займенника та числівника.

Цінність вправ полягає в тому, що вони наближають навчання до потреб життя, дозволяють викладачеві активізувати навчальний процес, а студентам допомагають набути потрібних знань і навичок шляхом практичної діяльності» [72, с.124].

Дидактична суть цього методу в тому, що викладач за допомогою підготовлених завдань, які виконують студенти, спрямовує їх на вироблення мовних умінь і навичок.

«Невід'ємною складовою частиною вивчення іменних частин мови виступають вправи, оволодіння високою культурою усного і писемного мовлення.

Виходячи з різних критеріїв, виділяють такі типи вправ: а) змісту, б) форми проведення, в) складності і поділяються на: 1) підготовчі, 2) вступні, 3) пробні, 4) тренувальні, 5) творчі, 6) контрольні.

Набуття нових знань, формування нових умінь і навичок майже завжди відбувається на основі раніше набутих, тому підготовчі вправи проводяться, як правило, перед вивченням нового матеріалу.

Метою підготовчих вправ є, - забезпечити пізнавальну і психологічну підготовку до сприймання нового матеріалу, зацікавити студентів, актуалізувати в них набутий практичний досвід.

Вступні і пробні вправи проводяться безпосередньо після опрацювання мовного матеріалу.

Вони допомагають глибше усвідомити правила, формувати уміння і навички застосовувати теоретичні знання на практиці.

Тренувальні вправи - сприяють закріпленню мовних умінь і навичок.

Серед тренувальних вправ виділяються вправи а) порівняльного характеру, б) за інструкцією, в) за зразком.

Найскладнішим видом тренувальних вправ вважаються вправи за завданням» [72, с.257].

Вони проводяться тоді, коли студенти переважно оволоділи вже потрібними прийомами роботи й можуть застосовувати їх самостійно. Викладач чітко формулює завдання і мету роботи, визначає відповідний матеріал, а дії, прийоми, операції, послідовність їх застосування студенти визначають самостійно. До таких вправ належать різні види розбору (фонетичний, лексичний, морфологічний, стилістичний), що проводиться в усній чи письмовій формах, невеличкі самостійні практичні завдання - складання схем, таблиць порівняльного чи узагальнюючого характеру.

«До творчих і контрольних вправ належать проблемні завдання практичного характеру, творчі роботи, а з метою перевірки - контрольні роботи. Проблемні завдання передбачають застосування набутих умінь і навичок у нових умовах» [72, с.261].

Вироблення необхідних умінь і навичок гарантує тільки добре продумана і випробувана система завдань, при якій важливим є і варіювання умов, в яких застосовуються знання, і посилення ступеня складності, і науково обґрунтована послідовність.

Оскільки вивчення іменних форм, що входять до курсу «Сучасної української мови з практикумом» як навчальний предмет має логічну структуру, основу якої складають мовні поняття. Потрібно під час вивчення всіх рівнів мови встановлювати наскрізні міжпонятійні зв'язки, що посилюють розвивальну функцію методів навчання, активізують пізнавальну самостійність студентів, сприяють творчому виборі методів навчання.

2. 3. Експериментальна перевірка дослідного навчання

Процес відродження національної освіти є складним і довготривалим, оскільки висуває особливі вимоги до вивчення мовних дисциплін у вищій педагогічній школі.

Структура освіти має гарантувати організацію навчально-виховного процесу з застосуванням сучасних досягнень педагогічної теорії, науки,

соціальної практики, варіативність навчальних програм, індивідуалізацію навчання і виховання. Гуманізації освіти є креативним аспектом, оскільки особливої уваги потребує розробка та впровадження таких форм і методів мовної роботи, які сприяють становленню висококваліфікованих спеціалістів, зокрема, майбутніх педагогів початкової школи [86].

Апробована система забезпечення мовної освіти майбутнього вчителя початкової школи в процесі вивчення іменних форм реалізована в педагогічному експерименті із забезпечення мовної освіти студентів за допомогою посилення мотиваційного компоненту; врахування особливостей відбору змісту навчання, систематичного використання тренувальних та контрольних вправ різного характеру під час вивчення іменних форм студентами в контексті вивчення курсу «Сучасна українська мова з практикумом» та в змістовому модулі, в процесі професійної підготовки студентів.

Об'єктом експерименту є процес удосконалення мовної освіти студентів за умови раціонального відбору методів навчання та систематичного використання тренувальних та контрольних вправ на заняттях з «Сучасної української мови з практикумом».

Мета експерименту: дослідити та проаналізувати рівень сформованості знань, умінь і навичок студентів з курсу «Сучасна українська мова з практикумом» за умови систематичного використання тренувальних та контрольних в контексті означеного предмету на прикладі вивчення розділу «Морфологія. Іменні частини мови».

Відповідно до мети експерименту було поставлено наступні завдання:

- з'ясувати рівень володіння студентами основних понять розділу «Морфологія» у межах їхньої професійної компетентності;
- визначити основні проблеми під час засвоєння студентами теми «Іменні частини мови»;
- означити методи та форми роботи, які впливають на більш якісне сприймання та засвоєння навчального матеріалу;

- підібрати та впровадити систему вправ та завдань, які сприятимуть свідомому опануванню іменних частин мови;

- дослідити доцільність застосування розробленої системи тренувальних та контрольних вправ, під час опрацювання розділу «Морфологія. Іменні частини мови».

Гіпотезою дослідження є припущення про те, що систематичне використання вправ різного характеру (підготовчі, тренувальні, творчі, контрольні) на заняттях з зазначеного курсу та раціональний підбір методів навчання сприятиме ефективному розвитку лінгвістичної компетенції студентів в оволодінні іменними частинами мови.

У процесі проектування змісту навчальної дисципліни з'явилися тенденції виокремлювати із усього обсягу матеріалу дисципліни її понятійну базу, де повинні бути представлені основні смислові одиниці. Це сприяло ефективності опрацювання всіх розділів курсу. У темах «Іменник», «Прикметник», «Займенник», «Числівник» ними стали:

- 1) терміни;
- 2) поняття, що відображають відповідні мовні явища;
- 3) семантична характеристика відповідних мовних явищ, репрезентована у схемах і таблицях;
- 4) комплекс вправ, у якому спостерігається взаємозв'язок вивчення тем, до складу яких уходять досліджувані явища.

Для діагностики засвоєння даної теми майбутніх учителів початкових класів нами було обрано лінгвістичні тексти для здійснення морфологічного розбору іменних частин мови.

Об'єктом контролю буде навчальна діяльність студентів з курсу та її результати. Навчальну діяльність студентів визначають оцінюванням:

знань - якість відповідей (усних або письмових) студентів, ступінь засвоєння навчальної інформації;

умінь і навичок - рівень їх сформованості під час виконання навчальних і контрольних завдань.

Основними критеріями оцінювання навчальної діяльності студентів із курсу «Сучасна українська мова з практикумом» є її систематичність, активність і результативність.

Критеріями структурованості навчальної діяльності було відвідування студентами практичних занять із дисципліни та своєчасне виконання навчальних і контрольних робіт. Потенційність студента на заняттях визначалася якістю підготовки до нього і рівнем виконання практичних завдань. Критеріями результативності є правильне виконання на практичних заняттях усіх видів робіт (зокрема, контрольних), ґрунтовність опрацювання тем для самостійного вивчення.

Система контролю за навчальною успішністю студентів передбачала поточний контроль.

Основними формами поточного контролю були такі види робіт: перевірка (усна, письмова) рівня засвоєння теоретичного матеріалу за навчальними темами; перевірка рівня сформованості практичних умінь і навичок студентів під час проведення практичних занять; перевірка виконання студентами вправ і завдань, запропонованих для домашнього опрацювання після проведення практичних занять; контрольні завдання: усний або письмовий експрес-контроль; різні види диктантів; комплексні завдання (міні-диктанти з граматичним завданням); тестування; перевірка рівня засвоєння студентами навчальних тем, призначених для самостійного опрацювання; підсумкове комплексне тестування за модулем.

Контроль успішності студентів здійснювався з використанням методів та засобів, що визначені в ХДУ. Академічні успіхи студента оцінювалися за шкалою, яка застосована в університеті з обов'язковим переведенням оцінки до національної шкали та шкали ECTS.

У експерименті брали участь студенти педагогічного факультету Херсонського державного університету 1 курсу: 101 (експериментальна), 101 (контрольна) групи. Кількість студентів академічних груп складає 20 чоловік.

Контрольному етапу експерименту передували констатувальний та формувальний.

Під час констатувального етапу експерименту передбачалось відвідування та аналіз занять із «Сучасної української мови з практикумом» та тестування студентів із метою оцінювання рівня знань з розділу «Частини мови», зокрема, «Іменні частини мови: іменник, прикметник, числівник, займенник». Завдання для констатувального контролю було у формі тесту на виявлення мовної освіти студентів з теми «Іменні частини мови» та текстами для морфологічного розбору іменних частин мови.

Співвідношення помилок, яких допустились студенти під час виконання практичних завдань можна представити у формі таблиці 2.3. У відсотках ми визначили кількість студентів, які допустили різні типи помилок при роботі з текстами для морфологічного розбору іменних частин мови. До уваги бралися студенти обох груп: контрольної (101) та експериментальної (101).

Таблиця 2.3

Кількість помилок, виявлених у студентів при роботі з текстами для морфологічного розбору іменних форм на констатувальному етапі експерименту

Типи помилок		Показники: % і кількість робіт з помилками			
		Контрольна група		Експериментальна група	
Лексичні помилки	Порушення сполучуваності слів	66%	15	60%	13
	Уживання слів не властивих українській мові	68%	16	62%	14
Грамаітичні помилки	Неправильне вживання відмінка іменних частин мови	63%	13	66%	15

ні помилки	Порушення норм правопису іменних форм	63%	13	67%	16
	Неправильне узгодження підмета і присудка	62%	12	60%	13
	Неправильна побудова речень	68%	16	60%	13
Стилістичні помилки	Неправильне написання слів, властивих одному стилю, у тексті іншого	69%	17	69%	16
	Неправильне написання в одному реченні слів, що належать до тієї самої частини мови	64%	14	62%	14
Середні показники		65%	16	63%	14

Також було визначено залишковий рівень теоретичних знань студентів контрольної та експериментальної групи з теми «Іменні частини мови» за допомогою тестових завдань який наведено у таблиці 2.4. Отримані результати оцінюються за допомогою розроблених критеріїв, що дозволяють об'єктивно оцінити знання у відповідності до кількості правильних відповідей. Результати обох груп порівнювались у відсотковому відношенні.

Таблиця 2.4

Кількісні показники залишкових знань з теми: «Іменні частини мови» студентів під час констатувального етапу експерименту. Тестовий контроль

Зміст роботи	Якість виконання завдань	Кількість у %	
		Контрольна група	Експериментальна група
	5 (відмінно)	0	0
	4 (добре)	43	45

Сформованість компетенції лінгвістичної	3 (задовільно)	57	55
	Не виконали	0	0

Таким чином, за отриманими даними якість знань студентів 101 контрольної групи з теми «Іменні частини мови» становить 43 %, абсолютна успішність – 100%; якість залишкових знань студентів 101 експериментальної групи з теми «Іменні частини мови» становить 45 %, абсолютна успішність – 100 %. Ми бачимо, що рівень сформованості лінгвістичних навичок студентів обох груп майже однаковий. Середній показник кількості помилок, допущених під час виконання тестових завдань, у цілому збігається з показниками виконання роботи з текстами для морфологічного розбору: у контрольній групі – 57%., в експериментальній – 55%. За даними констатувального зрізу були визначені основні недоліки у розвитку мовної освіти майбутніх вчителів. Основною причиною появи граматичних помилок є брак відповідних морфологічних знань, що виразно виявляється при виконанні роботи з текстами. Такий рівень знань з іменних частин мови майбутніх учителів початкових класів має значні резерви щодо підвищення загальної грамотності, на що ми звернули увагу і використали здійснюючи формувальний етап експерименту.

Формувальний етап експерименту проводився з метою перевірки ефективності розробленої методики, яка будується на реорганізації змістового модулю та впровадження методу вправ під час вивчення теми «Іменні частини мови».

На цьому етапі студенти експериментальної групи (101) мали змогу поповнювати свої граматичні знання у процесі вивчення курсу «Сучасна

українська мова з практикумом» доповненими темами з іменних частин мови.

В основу лекційного матеріалу, розроблених практичних занять, вправ та завдань було покладено гіпотезу про те, що сформувати достатньо високий рівень оволодіння необхідними вміннями і навичками можна лише тоді, коли навчальний процес буде послідовним, систематичним, взаємопов'язаним, який через конкретні завдання стимулюватиме експериментальна методика.

Дослідно-експериментальне навчання проводилось за таких умов:

1. Студенти експериментальної групи обов'язково проходили всі етапи формування мовленнєвих умінь під час вивчення іменних частин мови за розробленою програмою.

2. Контрольний зріз наприкінці дослідного навчання та поточні – після вивчення окремих тем проводилися і в експериментальній, і в контрольній групах за однакових умов і вимог, із дотриманням єдиних розроблених критеріїв оцінювання навчальних досягнень студентів.

Добираючи методи навчання доцільні при вивченні тем курсу, ми виходили з важливості поєднання їх зовнішньої форми із внутрішнім змістом, який визначається рівнем пізнавальної діяльності студентів і розв'язанням конкретних дидактичних завдань. Тому, в навчальному процесі окрім специфічних, описаних нами в підрозділі 2.2, використовували такі методи вивчення мови: спостереження і аналіз мовних явищ, пояснювально-ілюстративний, дослідницький, метод бесіди, метод евристичної бесіди, проблемний, метод роботи з підручником, тренувальні методи, зіставний метод, метод вправ, контрольньо-оперативні методи навчання.

З огляду на предмет нашого дослідження, найсприятливішим для засвоєння іменних частин мови є метод спостереження й аналізу мовних явищ. Саме цей метод допомагає побачити взаємозв'язок і взаємодію між одиницями різних рівнів. Сприяє осмисленню зв'язків між мовними явищами; студенти усвідомлюють причинно-наслідкові зв'язки між

явищами, спостерігають функціонування мовної системи. Він реалізує принципи системності і послідовності у вивченні мови.

Для повного, всебічного розуміння складного теоретичного матеріалу, максимальної подачі необхідної інформації, її усвідомлення і запам'ятовування, а також для заощадження аудиторного часу ми використовували пояснювально-ілюстративний метод.

Метод бесіди ми використовували, працюючи з методичними орієнтирами, одночасно проводили роботу з підручниками. Запитання стосувалися актуалізації раніше вивченого, встановлення зв'язків між виучуваними явищами, порівняння інтерпретації мовного матеріалу в опорних конспектах з підручниками. Цінність цього методу полягала в тому, що він привчав студентів формувати і висловлювати свою думку, виробляв уміння стежити за розгортанням матеріалу і виділяти в ньому основне, узагальнювати.

Метод евристичної бесіди застосовувався в процесі засвоєння мовних фактів, що містяться у винятках до граматичних правил. На основі зіставлення, при поясненні відбувалася пошукова задача студентів, яка і спрямовувала їх на усвідомлення суті схожості чи розбіжностей у розглядуваних темах і на правильні висновки. Цей метод допомагав максимально активізувати розумову діяльність студентів, привчав їх аналізувати навчальний матеріал.

Проблемний метод допомагав тоді, коли студенти не мали належного рівня раніше набутих знань для пояснення тих чи інших явищ і, коли матеріал містив суперечливість між різними точками зору вчених-лінгвістів, і це спричиняло проблемну ситуацію, тобто суперечливість між відомим і невідомим, а отже виникала необхідність проблемного пошуку для виходу із ситуації інтелектуальних труднощів.

На етапі формування вмінь і навичок з українського правопису використовувалися тренувальні методи: імітаційний, репродуктивний, оперативно-конструктивний і продуктивно-творчий, а також зіставний.

Кожен із них мав реальний вияв у практичних вправах для закріплення знань із мови та формування мовленнєвих умінь.

Імітаційний метод використовувався на початковому (мотиваційно-підготовчому) етапі навчання для формування первинних умінь, навичок. Його основна мета полягала в наслідуванні, повторенні засвоєного матеріалу. Дуже корисний метод для рідної мови, де відбувалося багаторазове повторення виучуваного явища з метою відпрацювання вміння з переходом його у навичку.

На межі між здобуттям знань і формуванням умінь і навичок став репродуктивний метод. Суть його полягала у відтворенні (списування за зразком) сприйнятої норми.

Одним із методів мовленнєвої практики став оперативно-конструктивний метод, значення якого полягало в тому, що він застосовувався в процесі аналізу речень, текстів, які містять певні норми побудови власних речень, їх перебудови, доповнення, реконструкція з метою формування лексико-граматичних навичок і умінь. Така робота будувалася з метою правильного розуміння і вживання виучуваного правила. Цей метод мав вияв у вправах аналітичного і конструктивного характеру, що і спрямовували студентів.

Продуктивно-творчий - був спрямований на формування вмінь самостійно продукувати висловлювання. Його основною метою було стимулювання (розвитку комунікативного мовлення студентів. Найефективнішими завданнями виявилися ситуативні, в основі яких лежала та чи інша мовленнєва ситуація, що активізувала мовленнєву практику студентів правильного вживання іменних частин мови. З метою передачі спільного і відмінного в характеристиках іменних форм ми використовували зіставний метод. Українська лінгвістика може допомогти методиці, в першу чергу, в процесі відбору і подачі матеріалу. Курс побудований на основі методу послідовного зіставлення лексичних і граматичних структур

української мови, дозволив студентам успішно запобігати або долати труднощі при вивченні мовних явищ.

Особливість мовного матеріалу така, що вивчення його не залишається на рівні сприйняття, а потребує практичної реалізації, спрямована на формування та удосконалення мовленнєвих умінь і навичок. Цьому сприяє і використання методу вправ і завдань.

Метою аналітико-синтетичних вправ була цілеспрямована активізація мовного матеріалу у результаті якої вироблялася навичка оперування правописною нормою, що вивчається, багаторазове та варіативне повторення. Ці вправи (конструктивні, трансформаційні) давали змогу засвоїти вживання іменних частин мови.

Дидактична мета творчих вправ - формування умінь творчо застосовувати отримані знання і набуті навички у численних життєвих ситуаціях. Значення творчих робіт зумовлювалося і процесом добору необхідних мовних засобів. Основним завданням такого виду вправ була актуалізація теоретичних відомостей шляхом самостійно висловленої думки.

Комплексні вправи включали декілька завдань, які були обов'язковими або факультативними. Деякі варіанти завдань слугували для вивченого, інші мали професійне спрямування, допомагали студентам узагальнити, пов'язати і систематизувати вивчене.

Найбільшою складністю і водночас цінністю вправ на переклад було постійне переключення з однієї мови на іншу, системне усвідомлення і зіставлення мовних засобів. Вони сприяли подоланню явища інтерференції; давали змогу зосередитися на формі, так як зміст у них задано; вимагали чіткого застосування певних структур. Переклад розвивав мовлення студентів шляхом свідомого застосування лексико-граматичних засобів у процесі активної мовленнєвої діяльності. Ці вправи вимагали аналізу, диференціації і комплексного застосування знань з теми.

На певному етапі контролю сформованості знань, умінь і навичок з теми дослідження використовувалися й контрольні-оперативні методи, які включали: метод опитування і письмові завдання, тести.

Тестові завдання передбачали визначення рівня сформованості засвоєних знань, умінь, навичок. За певний проміжок часу студенти, відповідаючи на поставлені запитання, вибирали з ряду запропонованих відповідей ті, що є правильними. Тест містив запитання теоретичного та практичного характеру.

Під час дослідно-експериментального навчання значну увагу було приділено самостійній роботі студентів. Процес самостійної роботи починався з постановки навчальних завдань, урахування дидактичних вимог до них було обов'язковим. Дидактичні вимоги викликали адекватні дії студентів - ті дії, які відповідають їхнім типологічним особливостям, бо саме пізнавальне завдання спонукає до дії, у процесі самостійної роботи, студент, спираючись на набуті знання, оволодівав новими знаннями, вміннями, навичками щодо досліджуваної категорії.

Отже, під час дослідно-експериментального навчання були визначені такі оптимальні умови організації самостійної роботи студентів: психологічна їх підготовленість, вміння працювати з науково-методичною літературою, та використовуючи власний практичний навчальний досвід творчо застосовувати його при розв'язанні різних комунікативних завдань. Запропонована система контролю та самоконтролю дозволила перевірити ефективність самостійного набуття знань, умінь і навичок студентів у процесі вивчення іменних форм.

У процесі експериментального дослідження та після його завершення аналізувалися студентські роботи як експериментальної групи, так і контрольної. Результати аналізу свідчать про те, що у студентів експериментальної групи відбулися позитивні зрушення у вживанні іменних форм.

Для контролю за рівнем знань, умінь і навичок студентів, сформованих під час вивчення курсу «Сучасна українська мова з практикумом», застосовувались два види діагностичних завдань, аналогічних до тих, що використовувалися нами на констатувальному етапі експерименту: тестові завдання та тексти для морфологічного розбору іменних частин мови. Кількість помилок, які трапляються в письмових роботах, у студентів експериментальної групи значно зменшилась. Це засвідчує таблиця 2.5.

Таблиця 2.5

Кількість помилок, виявлених у студентів при роботі з текстами для морфологічного розбору іменних форм

Типи помилок		Показники: % і кількість робіт з помилками			
		Контрольна група		Експериментальна група	
Лексичні помилки	Порушення сполучуваності слів	66%	15	51%	11
	Уживання слів не властивих українській мові	64%	14	52%	12
Граматичні помилки	Неправильне вживання відмінка іменних частин мови	62%	12	50%	10
	Порушення норм правопису іменних форм	61%	11	50%	10
	Неправильне узгодження підмета і присудка	65%	15	51%	11

	Неправильна побудова речень	62%	12	53%	13
Стилістичні помилки	Неправильне написання слів, властивих одному стилю, у тексті іншого	61%	11	54%	12
	Неправильне написання в одному реченні слів, що належать до тієї самої частини мови	62%	12	50%	10
Середні показники		63%	14	51%	11

Незначна динаміка відбулася і в студентів контрольної групи. Це пояснюється тим, що вони вивчали розділи морфології з іменних частин мови у межах навчальної дисципліни «Сучасна українська мова з практикумом», де були передбачені теми на опрацювання вживання іменних форм. Це і дало зменшення показників щодо граматичних помилок.

У студентів експериментальної групи динаміка зменшення помилок більш позитивна. Це підтвердили дані контрольного експерименту, що подані в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

показник Середній	Контрольна група				Експериментальна група			
	До експерименту		Після експерименту		До експерименту		Після експерименту	
	65%	16	63%	14	63%	14	51%	11

З даної таблиці видно, що на констатувальному етапі кількість студентів, у писемному мовленні яких трапляються помилки різного типу, в контрольній та експериментальній групах майже схожа. А вже на контрольному етапі нашого дослідження кількість студентів, у писемному мовленні яких трапляються помилки в контрольній групі зменшилась на 2%, а в експериментальній на - 12%.

На формувальному етапі експерименту, як і на констатувальному був проведений тестовий контроль теоретичної підготовки студентів. Позитивну динаміку можемо спостерігати з таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Зміст роботи	Якість виконання завдань	Кількість у %	
		Експериментальна група	Контрольна група
Рівень мовної освіти	5 (відмінно)	3	2
	4 (добре)	50	48
	3 (задовільно)	47	50
	Не виконали	0	0

Порівнюючи результати обох груп з контрольного зрізу з результатами констатувального зрізу ми бачимо цілком певний прогрес, адже з'явилися студенти, які отримали оцінки «5» та збільшилась кількість студентів, які отримали «4», чого не спостерігалось раніше. Таким чином, за отриманими даними якість знань студентів 101 контрольної групи з теми «Іменні частини мови» становить 50 %, абсолютна успішність – 100 %; якість залишкових знань студентів 101 експериментальної групи з теми «Іменні частини мови» становить 55 %, абсолютна успішність – 100 %. Ми можемо спостерігати значну динаміку удосконалення мовної освіти майбутніх фахівців.

Таким чином, ми можемо зробити висновки, що результати проведеного експерименту показують явні позитивні зрушення у мовній освіті студентів педагогічного факультету та підтверджують гіпотезу дослідження про те, що доповнення робочої програми темами пов'язаними з іменними формами, систематичне використання вправ на заняттях з зазначеного курсу та раціональний підбір методів навчання сприятиме ефективному розвитку лінгвістичної компетенції студентів в оволодінні іменними частинами мови. Основні положення нашого дослідження були практично підтвержені, що доводить ефективність застосування

розробленої нами методичної системи проведення практичних та лекційних занять. Аналіз результатів роботи з метою професіоналізації, що проводились послідовно після кожного практичного заняття, мали на меті випереджуваче формування методичної та лінгвістичної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. Орієнтуючись на план заходів із впровадження вимог в ХДУ, його реалізації на педагогічному факультеті, кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти, ми зробили навчально-методичну розробку з даної теми. При цьому врахували специфіку організації навчального процесу в умовах кредитно-модульної системи. Змістовний модуль включає в себе лекцію, практичне заняття, модуль самостійної роботи та підсумкову теку у вигляді тестових завдань. Цілі і завдання кожної організаційної форми навчання сформульовані відповідно до тих знань, умінь і навичок, якими має оволодіти студент. Як і будь-яка інша дисципліна, «Сучасна українська мова з практикумом» має певні критерії оцінювання досягнень студентів з тієї чи іншої теми.

Дані контрольного зрізу надали можливість засвідчити результативність обґрунтованої методики забезпечення мовної освіти студентів педагогічних факультетів вищих навчальних закладів. Так, згідно з порівняльною таблицею кількість студентів, у писемному мовленні яких трапляються помилки в експериментальній групі зменшилась на - 12%, а якість знань зросла на 22,71 і становить – 81,8%. Отже, апробована система контролю забезпечення мовної освіти майбутніх вчителів початкових класів в процесі вивчення іменних форм, що реалізована в змістовому модулі, показала, що забезпечення мовної освіти майбутнього вчителя початкової школи з оволодіння іменними формами підвищиться у разі дотримання в процесі професійної підготовки у вищі наступних умов: 1) структурування навчального процесу з теми «Морфологія. Іменні частини мови»; 2) використання доцільно розробленої методичної системи комунікативно-орієнтованого навчання в процесі оволодіння іменними формами; 3) застосування інноваційних підходів та передового педагогічного досвіду

вітчизняних та закордонних науковців; 4) підбір раціональних методів навчання; 5) здійснення об'єктивного, цілеспрямованого, систематично-організованого, комплексного контролю з чітко розробленими критеріями оцінювання в умовах кредитно-модульного навчання.

ВИСНОВКИ

Глибкі перетворення, пов'язані з процесами демократизації, з прискоренням науково-технічного прогресу, з появою «інформаційного» суспільства, висувають принципово нові вимоги перед освітньою системою. В сучасних умовах відбувається корекція освітніх цілей: поряд з необхідністю забезпечення інтересів держави, значна увага приділяється

вдосконаленню потреб особистості в самовиявленні, формуванні й розвитку у студентів потреби активного оволодіння основами наук та високим рівнем мовної освіти. Останнє є базисом щодо якісної підготовки майбутнього фахівця початкової ланки освіти згідно з вимогами сучасності.

Актуальність досліджуваної проблеми визначається сучасними вимогами організації навчального процесу у вищих навчальних закладах. Оскільки володіння рідною мовою є невід'ємною рисою освіченого фахівця, а високоякісне мовлення забезпечує ефективність процесу передачі знань, обміну інформацією, сприяє вдосконаленню пізнавально-практичної діяльності, регулює взаємовідносини в соціумі, забезпечення педагогом поставленої мети відбуватиметься лише за умов глибокого осмислення питань мовознавчої теорії, знань зв'язку одного явища з іншим, володіння системою мови й законами її функціонування.

На основі теоретичних й емпіричних узагальнень з проблеми дослідження ми: 1) проаналізували науково-теоретичну та навчально-методичну літературу з проблеми дослідження; 2) визначили теоретичні засади (лінгвістичні, методичні та психологічні) засвоєння студентами педагогічних спеціальностей курсу «Сучасна українська мова з практикумом»; 3) виявили рівень забезпечення у студентів мовної освіти; 4) доповнили змістовий аспект робочої програми «Сучасна українська мова з практикумом» темами, що сприятимуть реалізації поставленої мети дослідження; 5) здійснили експериментальну перевірку ефективності доповненого курсу «Сучасна українська мова з практикумом» і можемо зробити такі висновки, що курс сучасної української літературної мови з практикумом посідає важливе місце в навчальному плані підготовки майбутніх фахівців. Він має забезпечити студентів високоякісними знаннями та практичними вміннями, якими вони будуть оперувати в своїй педагогічній діяльності.

Організація навчального процесу у вищому закладі освіти з орієнтацією на модель майбутньої педагогічної діяльності студента –

необхідна умова сучасної системи освіти, в результаті якої навчально-пізнавальна діяльність має переходити в професійну з відповідною зміною мети, потреб, дій та засобів.

Проведене дослідження підтвердило правомірність розробки лінгвометодичних основ навчання іменних частин мови студентів педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів освіти шляхом систематизації відомостей, необхідних для запобігання граматичних помилок, комплексного підходу до структурних зв'язків з різними розділами української мови під час вивчення курсу «Сучасна українська мова з практикумом».

У роботі теоретично й експериментально доведено, що кількість граматичних помилок, які трапляються в роботах студентів зменшуватиметься, якщо: 1) у майбутніх фахівців будуть вироблятися уміння встановлювати співвідношення між нормами українського мовлення; 2) якщо викладач систематично спостерігатиме за мовленням студентів з метою визначення ступеня відповідності його нормам мови та диференціюватиме роботу над граматичними помилками, різними за походженням і характером; 3) якщо викладач, у разі потреби, доповнюватиме теоретико-практичний зміст підручників інформацією, новою для конкретного мовного середовища та використовуватиме на заняттях диференційований дидактичний матеріал і реалізовуватиме методику.

Метою педагогічного експерименту, проведеного на базі 101 групи педагогічного факультету була практична перевірка ефективності навчання мовної теорії та практики під час вивчення теми «Морфологія. Іменні частини мови» за допомогою впровадження у навчальний процес розробленого модулю та систематичного використання вправ різного характеру на практичних заняттях зі студентами.

Експеримент складався з трьох етапів: констатувального, формувального, контрольного.

Дані контрольного зрізу надали можливість засвідчити

результативність обґрунтованої методики забезпечення мовної освіти студентів педагогічних факультетів вищих навчальних закладів. Так, згідно з порівняльною таблицею кількість студентів, у писемному мовленні яких трапляються помилки в експериментальній групі зменшилась на - 12%, а якість знань зросла на 22,71 і становить – 81,8%. Таким чином, можемо зробити висновки, що результати проведеного експерименту підтверджують гіпотезу дослідження про те, що якість знань, умінь та навичок студентів з теми «Іменні частини мови», під час вивчення курсу «Сучасна українська мова з практикумом» підвищиться, якщо посилити мотиваційний компонент вивчення іменних форм у вищій школі; систематично застосовувати вправи у процесі вивчення іменних форм студентами; спрямувати діяльність викладача і студентів на подолання граматичних, лексичних та стилістичних помилок; доповнити робочу програму дисципліни темами пов'язаними з іменними формами. Основні положення нашого дослідження були практично підтверджені, що доводить ефективність застосування розробленої нами методики.

Змістова структура дослідження безпосередньо буде вміщеною у спеціальні розділи, присвячені роботі викладання іменних частин мови на педагогічних факультетах вищих закладів освіти, використані у методичних розвідках і статтях, стати базою для спецкурсів з методики навчання іменних форм у вищій школі, використовуватися в лекціях, на практичних і семінарських заняттях із курсу української мови та методики викладання в педагогічних університетах, а також на курсах підвищення кваліфікації вчителів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адольф В.А. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя // Педагогика. – 1998. – №1. – С. 72 – 75.

2. Алексюк А.А. Методи навчання у вищій школі // Педагогіка вищої школи. Курс лекцій: модульне навчання. – К.: Вища школа. – 1993. – С. 156 – 165.
3. Андрієвський Б.М. Професійно-наукова підготовка майбутнього вчителя початкових класів: Монографія / Б.М. Андрієвський, Л.Є. Петухова. – Херсон: Айлант, 2006. – 176 с.
4. Бабій І.М. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Практикум/ І.М. Бабій, Т.П. Вільчинська, за ред. Б.Є. Буднього. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. – 2002. – ч.1. – 380 с.
5. Бевзенко С.П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови: Навч. посібник. – К.: Вища школа, 1991. – 231 с.
6. Безпояско О.К. Граматика української мови. Морфологія/ О.К. Безпояско, К.Г. Городенська, В.М. Русанівський. – К.: Либідь, 1997. – 288 с.
7. Беляєв Ю. Навчальний процес у Херсонському державному університеті: Хрестоматія/ Ю. Беляєв, О. Мішуков. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2007. – 256 с.
8. Білецький А.О. Про мову і мовознавство: Навч. посібник для студентів філол спец. вищих навч. закладів/ А.О. Білецький. – Київ: Арттек, 1997. – 235 с.
9. Білодід І.К. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія. – К.: Наукова думка, 1973. – 438 с.
10. Білоусенко П.І. Проблемно-ситуативні завдання на уроках української мови/ П.І. Білоусенко, В.В. Явір. – К.: Вища школа, 1992. – 218 с.
11. Біляєв О.М. Концепція мовної освіти в Україні/ О.М. Біляєв, М.С. Вашуленко, В.М. Плахотник // Рідна школа. – 1994. - №9. – С. 71 – 73.
12. Біляєв О.М. Методика вивчення української мови в школі. Посібник для вчителів/ О.М. Біляєв, В.М. Мельничайко, М.Я. Пентиліук, Г.О. Передрій, Л.О. Рожило. – К.: Рад. шк., 1987. – 246 с.

13. Біляєв О.М. Методика мови як наука// Дивослово. – 2002. - №11. – С. 20 – 27.
14. Болубаш Я.Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти/ Я.Я. Болубаш. – К., 1997. – 63 с.
15. Браже Т.Г. Развитие творческого потенциала учителя // Сов. педагогика. – 1989. – № 8. – С. 89 – 94.
16. Булаховський Л.А. Питання походження української мови. – К.: АН; 1956. – 220 с.
17. Венгер Л.А. Восприятие и обучение. – М.: Просвещение, 1969. – 365 с.
18. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – М.: Высш. шк., 1991. – 207 с.
19. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови/ І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська. – К.: Либідь, 2004. – 310 с.
20. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови/ І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська. – К.: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
21. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – К.: Наукова думка, 1988. – 231 с.
22. Вітвицька С.В. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
23. Волкова Н. М. Педагогіка: Посіб. для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Академія, 2001. – 576 с.
24. Волох О.В. Сучасна українська літературна мова. – К.: Вища школа, 1986. – 198 с.
25. Гнатюк Л.П. Українська мова/ Л.П. Гнатюк, О.П. Кононенко. – К.: ФЕМІНА, 1995. – 420 с.
26. Гончаренко С.О. Педагогічні дослідження. Методичні поради молодим науковцям.– К.: Академ. видав., 2003. – 86 с.

- 27.Горпинич В.О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: ВЦ «Академія», 2004. – 336 с.
- 28.Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія. – К.: ВЦ «Академія», 1999. – 146 с.
- 29.Грищенко А.П. Сучасна українська літературна мова/ А.П. Грищенко. – К.: Вища школа, 1997. – 223 с.
- 30.Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття». – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
- 31.Державний стандарт початкової загальної освіти. Кабінет Міністрів України; Постанова, Стандарт, План від 20.04.2011 № 462 [Електронний ресурс]: (Державний стандарт) / Документ 462-2011-п, чинний, остання версія - Прийняття від 20.04.2011. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-п>. – Назва з екрана.
- 32.Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика: монографія / За ред. Н.Г. Ничкало. – Хмельницький: ТУП. – 2002. – 334 с.
- 33.Дика Н. Курс сучасної літературної мови// Дивослово. – 2003. - №9. – С. 25 – 33.
- 34.Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. – К.: Академвидав., 2004. – 352 с.
- 35.Долгова Л.А. Культурная модель профессионального развития учителя/ Долгова Л.А., Захарова Л.П., Шилова Л.Н. – Языковое образование в национально-культурном наследии России: исторические традиции, современность, взгляд в будущее. Тезисы докладов к конференции. – М.: АПК и ПРО, 2001. – С. 207 – 210.
- 36.Доленко М. Сучасна українська мова/ М. Доленко, І. Дацюк, А. Кващук. – К.: Вища школа, 1987. – 352 с.
- 37.Доленко М.Т. Сучасна українська мова: третє видання перероблене і доповнене/ М.Т. Доленко, І.І. Пацюк, А.Т. Кащук. – К.: Вища школа. – 1987. – 226 с.

38. Дудик П. Сучасна українська мова: Завдання і вправи: Навчальний посібник / П. Дудик, В. Литовченко. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 264 с.
39. Елканов С.Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя. – М.: Просвещение, 1989. – 175 с.
40. Жовтобрюх М.А. Історична грамати́ка української мови/ М.А. Жовтобрюх, О.Т. Волох, С.П. Самійленко, І.І. Слинко. – К.: Вища школа, 1980. – 320 с.
41. Жовтобрюх М.А. Курс сучасної української літературної мови/ М.А. Жовтобрюх, Б.М. Кулик. – К.: Вища школа, 1972. – 404 с.
42. Журавлѐв В.И. Стандарты в формировании и поддержании профессионализма педагогов // Проблемы обновления содержания общего образования/ В.И. Журавлѐв. – Ростов-на-Дону: РПИ, 1992. – 100 с.
43. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання/Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С.Ю.Ніколаєва. -К.: Ленвіт,2003.-273 с.
44. Закон України «Про Вищу освіту». Верховна Рада України; Закон від 17.01.2002 № 2984-III [Електронний ресурс]: (Закон) / Документ 2984-14, чинний, поточна версія – Редакція від 10.02.2010, підстава 1798-17. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>. – Назва з екрана.
45. Закон України «Про загальну середню освіту». Верховна Рада України; Закон від 13.05.1999 № 651-XIV [Електронний ресурс]: (Закон) / Документ 651-14, чинний, остання версія - Редакція від 04.10.2011, підстава 3701-17. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/651-14>. – Назва з екрана.
46. Закон України «Про мови в Україні» [Електронний ресурс]: (Закон) / Документ 8312-11, чинний, остання версія - Редакція від 01.04.2003, підстава 594-15. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/8312-11>. – Назва з екрана.

47. Закон України «Про освіту». Верховна Рада УРСР; Закон від 23.05.1991 № 1060-ХІІ [Електронний ресурс]: (Закон) / Документ 1060-12, чинний, остання версія – Редакція від 02.05.2011, підстава 2555-17. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>. – Назва з екрана.
48. Історія української мови: Морфологія. К.: Наук. Думка, 1978. – 540 с.
49. Капська А.Й. Педагогіка живого слова: Навч.-метод. посібник/ А.Й. Капська. – К.: ІЗМН, 1997. – 140 с.
50. Караман С. Методика навчання української мови в гімназії: Навч. посібник для студ. вищих закладів освіти. – К.: Ленвід, 2000. – 272 с.
51. Компетентний// Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук проф. В.В. Дубічинського. – Х.: ВД. «ШКОЛА», 2006. – 1008 с.
52. Компетентность, компетенция// Толковый словарь русского языка: в 4 т. – Т.1./ Под ред. Д.И. Ушакова. – М., 1935. – С. 1427.
53. Кононенко В.І. Рідне слово. – К.: Богдана, 2001. – 303 с.
54. Конституція (Основний закон) України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К.: Юрінком, 1996. – 80 с.
55. Кочан Н.І. Словник-довідник з методики викладання української мови/ Н.І. Кочан, Н.М. Захлюпана. – Львів: видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 249 с.
56. Кузьміна Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М.: Высшая школа, 1990. – 119 с.
57. Кумбс Ф.Г. Кризис образования в современном мире: системный анализ / Пер. с англ./ Ф.Г. Кумбс. – М.: Прогресс, 1970. – 210 с.
58. Кучеренко І.К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія. – К.: Освіта, 1961. Ч.1; 1964. Ч.2. – 408.
59. Кучеренко Н.М. Дидактичний матеріал з рідної мови б Морфологія: Посібник для вчителя. – К.: Освіта, 1992. – 212 с.

- 60.Ладоня І. Українська мова: Навч. посібник. – К.: Вища школа, 2001. – 158 с.
- 61.Маркова А.К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя// Советская педагогика. – 1990. – №8. – С. 82 – 88.
- 62.Марун М. Рідна мова: принципи навчання// Рідна школа. – 2001. – №5. – С. 38 – 39.
- 63.Мельничайко В. Удосконалення змісту і методів навчання української мови/ В. Мельничайко, М. Пентилюк, Л. Рожило. – К.: Рад. школа, 1982. – 216 с.
- 64.Методика навчання української мови в середніх навчальних закладах: Підручник для студентів філологів/ за ред. М.І. Пентилюк. – К.: Ленвід, 2000. – 264 с.
- 65.Методика навчання української мови у вищих навчальних закладах та середніх освітніх закладах. Кредитно-модульний курс/ за ред. проф. О.Потапенка. – К.: Міленіум, 2006. – 332 с.
- 66.Непрерывное педагогическое образование. Проблемы развития профессионализма/ Под ред. Т.В.Новиковой. – М., 1994. – 32 с.
- 67.Нечаев Н.Н. Формирование коммуникативной компетенции как условие становления профессионального сознания специалиста/ Нечаев Н.Н., Резницкая Г.И. // вестник УРАО. – 2002. – №1. – С. 3 – 21.
- 68.Олійник О.Б. Граматика української мови: Навчальний посібник / О.Б. Олійник, В.Д. Шинкарук, Г.М. Грибницький. – К.: Кондор, 2008. – 544 с.
- 69.Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
- 70.Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003 – 2004 рр.)/ За редакцією В.Г. Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д.

- Шинкарук та ін. – Тернопіль: вид-во ТДПУ імені В. Гнатюка, 2004.– 147 с.
- 71.Пасенюк В. Теорія та методика мовної підготовки вчителя в університеті. – Харків: Основа, 1998. – 306 с.
- 72.Педагогика: Учеб. пособие для студ. педагог. учебных заведений / В. Сластенин, И. Исаев, А. Мищенко, Е. Шиянов. – 3-е изд. – М.: Школа – Пресс, 2000. – 512 с.
- 73.Педагогика: учебное пособие [для студ. пед. учеб. заведений]/ В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов. – М.: Школа-Пресс,1998. – 512с.
- 74.Педагогічна майстерність: Підручник/ І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін. / За ред. І.А.Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – 349 с.
- 75.Пентилюк М. Концепція когнітивної методики української мови/ М. Пентилюк, А. Нікітіна, О. Горошкіна // Дивослово. – 2004. – №8. – С. 5 – 9.
- 76.Пентилюк М.І. Наукові засади комунікативної спрямованості у навчанні рідної мови// Українська мова і література в школі. – 1999.–№ 3. – С. 8 – 10.
- 77.Пентилюк М.І. Сучасний урок української мови/ М.І. Пентилюк, Т.Г. Окуневич. – Х.: Вид. група «Основа», 2007. – 176 с.
- 78.Петухова Л.Є. Інформатичні компетентності майбутнього вчителя початкових класів. (В моделі трисуб'єктної дидактики). – Херсон: Айлант, 2010. – 524 с.
- 79.Плиско К. Принципи, методи і форми навчання української мови. – К.: Вища школа, 1983. – 164 с.
- 80.Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфологія: Підручник. – К.: Вища школа, 2005. – 286 с.
- 81.Плющ М.Я. Сучасна українська літературна мова/ М.Я. Плющ. – К.: Освіта, 1994. – 398.

- 82.Плющ М.Я. Сучасна українська літературна мова: Збірник вправ: Навч. посібник/ М.Я. Плющ, О.І. Леута, Н.П. Гальона. – К.: Вища школа. 2003. – 287 с.
- 83.Побірченко Н. Інноваційні підходи до підготовки майбутніх учителів у контексті реформування системи вищої педагогічної освіти// Рідна школа. – 2003. – № 3. С. 3 – 5.
- 84.Поляруш Т.І. Навчально-методичний комплекс із сучасної української літературної мови/ Т.І. Поляруш, О.І. Мариненко. – Кіровоград, 2002. – 40 с.
- 85.Програма педагогічних інститутів з курсу «Сучасна українська літературна мова». – К.: УВ; СНЗ, 1979. – 46 с.
- 86.Проект Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки. [Електронний ресурс]: (Проект) / – Режим доступу: http://leader.ciit.zp.ua/files/comp/2011/pr_rozv_osv.doc. – Назва з екрана.
- 87.Професійна компетенція// Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). / Азимов Э.Г., Щукин А.Н. – М.: Издательство ИКАР, 2009. – С. 229 – 230.
- 88.Радул В.В. Соціальна зрілість молодого вчителя. – К.: Вища школа, 1997. – 269 с.
- 89.Симоненко Т. Наукове обґрунтування пріоритетних принципів у роботі над формуванням професійної комунікативної компетенції студентів-філологів// Рідна школа. – 2006. – № 7. – С.44 – 47.
- 90.Скворцова С. Професійна компетентність учителя початкових класів// Початкова освіта. – 2011. – № 32. – С. 9 – 12.
- 91.Стельмахович М.Г. Етнопедагогічні основи методики рідної мови// Українська мова і література в школі. – 1993. – №5 – 6. – С. 19 – 23.
- 92.Сучасна українська літературна мова: Підручник/ М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.І. Грипас. – К.: Вища школа, 2000. – 325 с.

- 93.Сучасна українська літературна мова: Підручник для студ. філолог. спец. вузів/ А.П. Грищенко, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ за ред. А.П. Грищенка. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Вища школа, 1997. – 492 с.
- 94.Українська мова: Енциклопедія/ В. Русанівський, О. Тараненко, М. Зяблюк – 2-е вид. виправ. і доп. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. – 824 с.
- 95.Філіпенко А. Основи наукових досліджень: Конспект лекцій: Посібник для студентів. – К.: Академвидав, 2004. – 208 с.
- 96.Фіцула М. Педагогіка вищої школи: Навч. посібник. – К.: «Академвидав», 2006. – 352 с.
- 97.Функції і структура методів навчання/ за ред. В. Онищука. – К.: Рад. школа, 1979. – 159 с.
- 98.Шевчук С.В. Практикум з української мови: Модульний курс: Навч. посібник/ С.В. Шевчук, Т.Лобода. – К.: Вища школа, 2006. – 406 с.
- 99.Шкурятяна Н.Г. Сучасна українська літературна мова: Навч. посіб. для студ. педагог. навч. закладів/ Н.Г. Шкурятяна, С.В. Шевчук.- К.: Літера, 2000. – 685 с.
100. Ющук І. Українська мова. Морфологія. – К.: Либідь, 2004. – 640 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тексти для морфологічного розбору іменних частин мови

Текст 1

Книга книг. Так нерідко називають Біблію. Вона й справді заслуговує цього визначення. І не тільки тому, що, по суті, є книгою з книг, бо має в собі їх щонайменше 77. У своєрідному зводі пам'яток давньої літератури відображено думки, події, сподівання більш як тисячолітнього періоду писемної історії і, можливо, такого ж періоду усних переказів, коли ще слово не втілювалось у знаки.

Найстаріші частини Біблії з'явилися у дев'ятому столітті до нової ери, наймолодші - друге століття нашої ери. Звідси й розмаїття її змісту, жанрів, стилів (З журналу).

Текст 2

За стародавнім грецьким міфом у саду дочок німфи Геспериди росли золоті яблука. До цього заморського саду послали Геркулеса, щоб той здійснив свій одинадцятий подвиг – вивіз їх звідти. Після тривалих пригод він, нарешті, потрапляє до таємничого саду.

У численних наших казках теж згадуються «золоті яблука». Їхнім праобразом були, очевидно, апельсини, лимони, мандарини та інші цитрусові.

Навіть скандинавські легенди згадують «золоті яблука безсмертя»: якщо пощастить комусь поласувати ними, то не буде знати в своєму житті найгіршого – хвороб і старості. Деякі німецькі казки також оповідають про «дерево життя» з чарівними цілющими плодами.

Багаторічна гібридизація цитрусових зумовила повне витіснення культурними сортами їхніх диких предків. Довгий і складний шлях пройшли

первісні гібриди, доки садівники Південного Китаю та Індії не створили тих легендарних плодів, які зайшли в Середземномор'я майже в сучасному вигляді. Щоправда, європейці також докладали і докладають немало зусиль, щоб поліпшити цінні властивості цитрусових (С.Приходько).

Текст 3

22 січня святкується річниця IV Універсалу Центральної Ради, що проголосив незалежність Української Народної Республіки. Через кілька днів після проголошення незалежності відбувся бій під Крутами. У холодному полі серед снігу 600 українських вояків вступили в бій з переважаючим вдесятеро більшовицьким військом.

Бій під Крутами - станцією залізниці Москва - Київ, між Бахмачем та Ніжином - відбувся 29 січня 1918 року. Українські сили склали 4 сотні (понад 500 вояків), переважно юнкерів Київської військової школи імені гетьмана Б. Хмельницького, та одна сотня (115-130 осіб) Студентського куреня Січових стрільців під керівництвом поручика Омельченка. Наші вояки розмістилися по обидва боки колії. Протягом 10 годин тривав бій. Українці були озброєні рушницями, мали 20 кулеметів і одну саморобну гармату. Юнаки відбивали атаки більшовиків, яких було понад 6 тисяч. Керував боєм сотник Гончаренко, керівник студентської сотні; важкопоранений, він помер по дорозі до столиці. Після бою всі 4 сотні організовано відступили до станції Крути на потяг до Києва. Одна чота студентської сотні з 27 осіб під час відступу збилася вночі з дороги зорієнтувавшись на світло станції Крути. Вони були захоплені більшовиками. Полонених ворог не взяв - усіх студентів-вояків закололи багнетами. Саме їх поховали на Аскольдовій могилі в Києві.

Головний тягар бою взяли на себе юнаки військової школи. Їх загинуло 250 осіб, у тому числі 10 старшин (офіцерів). Жертви бою під Крутами складають близько 300 молодих людей - кращих синів України. Вони, не вагаючись, віддали за неї найдорожче - своє життя (В. Окаринський).

Додаток Б

**Практичне заняття з дисципліни
«Сучасна українська мова з практикумом»**

Тема: Іменник як частина мови. Лексико-граматичні категорії іменника.

Мета: - *навчальна:* поглибити знання студентів з теми іменник, сформувати вміння орієнтуватися в питаннях лексико-граматичних категорій іменника, застосовувати їх у практичній діяльності;

- *розвивальна:* розвивати мовне чуття студентів, їхнє вміння сприймати й засвоювати новий матеріал, вміння диференційовано підходити до аналізу мовних явищ;

- *виховна:* виховувати інтерес до мовного матеріалу.

Студенти мають *знати:* основні питання з теми, оперувати поняттям «лексико-граматичні категорії» іменника, зокрема назви істот/ неістот, власні/ загальні, конкретні/ абстрактні, збірні, речовинні.

Студенти мають *уміти:* виділяти іменники в окремі лексико-семантичні групи, уміти правильно сполучати їх з іншими частинами мови, конструювати речення із ними, знаходити їх у контексті.

Список рекомендованої літератури:

1. Бабій І.М. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Практикум/ І.М. Бабій, Т.П. Вільчинська, за ред. Б.Є. Буднього. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. – 2002. – ч.1. – 380 с.

2. Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфологія: Підручник / М.Я. Плющ. – К.: Вища школа, 2005. – 286 с.

3.Шкуратяна Н.Г. Сучасна українська літературна мова: Навч. посіб. для студ. педагог. навч. закладів/ Н.Г. Шкуратяна, С.В. Шевчук.- К.: Літера, 2000. – 685 с.

4.Ющук І. Українська мова. Морфологія / І. Ющук. – К.: Либідь, 2004. – 640 с.

План

1. Іменник як самостійна частина мови.
2. Морфологічні ознаки іменника.
3. Синтаксична роль іменника.
4. Лексико-граматичні категорії іменника.

Питання для обговорення:

1. Чому сучасні граматисти називають іменник основною, ядерною частиною мови?
2. Як граматично виражається предметність?
3. Охарактеризуйте загально-категоріальне значення іменника.
4. Чим відрізняються власні назви від загальних?
5. Як розрізняються назви істот і неістот ?
6. Умотивуйте роль контексту в реалізації конкретних і абстрактних значень іменників.
7. Охарактеризуйте граматичні і словотворчі ознаки збірних, одиничних іменників.
8. Назвіть семантичні групи речовинних іменників.

Перебіг заняття:

1. Вступне слово викладача. Перевірка домашнього завдання. Повідомлення теми та мети практичного заняття.
2. Бесіда за теоретичними питаннями плану.
3. Практичне застосування набутих знань. Виконання вправ.
4. Підсумок заняття.

Практичні завдання:

1. У поданому тексті виділіть повнозначні і неповнозначні частини мови (вказіть їх). За якою ознакою вони розрізняються? Поясніть правопис виділених слів. За яким принципом вони пишуться?

Відомий селекціонер рослин І.В. Мічурін широко використовував у своїй роботі плодові дерева з різних країн світу.

«Я почав, - писав він, - висаджувати у своєму розсаднику рослини мало не з усіх кінців земної кулі. У розсаднику налічувалося близько восьмисот видів вихідних рослинних форм». Коли за вікном сніг, можна виростити квітучий сад у кімнаті, на вікнах, прикрасивши своє житло.

Підвіконня з кількома кімнатними рослинами може стати чудовою лабораторією. Працюючи в ній, можна навчитися виховувати рослини, керувати їхнім розвитком; розмножувати насінням, відсадками і живцями, прищеплювати їх, а головне, навчитися спостерігати й розуміти життя рослин і любити їх. На кімнатних рослинах успішно можна вивчати багато закономірностей життя природи, які були відкриті видатними вченими-ботаніками.

2. Знайдіть слова, які перейшли з однієї частини мови в іншу. Поясніть це явище.

Ситий голодного не розуміє (Нар.тв.). Жив собі чоловік (Нар. тв.). Одне - в плуг, а інше - в луг (Нар.тв.). Весна ледачого не любить, вона проворного голубить (Нар. тв.). Сидить батько кінець стола, на руки схилився. У всякого своя доля і свій шлях широкий (Т.Шевченко). Тільки «так» чи «ні», «за» чи «проти» мало сьогодні сенс (П. Загребельний). Далека нам путь, але ми не одні (В. Сосюра). Птиця спускалася усе нижче та нижче (І. Нечуй-Левицький).

3. У поданому тексті підкресліть 5 іменників, визначте їх предметне значення, морфологічні ознаки і синтаксичну роль. Поясніть розділові знаки.

Пароплав ішов швидко, та Надії здавалося, що він посувається надто повільно. Дивне буває у збудженій жіночій душі: адже не вперше оце Надія після розлуки повертається у свою родину, за роки навчання не раз їй

доводилось поспішати на тривожний виклик, коли хтось занедужав, а зараз вона певна, що дома усе гаразд, і їде вже не у відпустку, а назавжди, їде сповнена радісних сподівань, їде щаслива з успішного закінчення інституту, однак ще ніколи не здавався таким довгим цей шлях і ще ніколи з такою силою не тягло до своєї домівки.

Свіжий вітерець приємно хлопав в обличчя, зривав з неї газовий шарфик - бавився з ним, летів з прапорцем. І коли б оце хтось збоку поглянув на неї, одразу б визначив, що це дівчина - її ще ніхто не вважав за одружену - лине назустріч щастю.

4. Випишіть з тексту в одну колонку іменники з конкретним значенням, в другу - з абстрактним значенням. Наведені іменники поставте у формах називного, родового і знахідного відмінків однини. Визначте, які з них відмінюються як іменники категорії істот, а які - як неістот.

Натовп, покійник, учитель, студент, студентство, народ, бактерія, кінь, загін, табун, брат, город, лялька, липа, селянство, винищувач, Марс, кожух, мікроб, буквоїд, оселедець, чисельник, супутник, будильник, пальма, змії, юнак.

6. Укажіть, у якому з поданих рядків усі іменники є власні назви, що вживаються і як загальні назви. Значення всіх загальних назв поясніть.

1. Знання, Макінтош, Маузер, Бойкот, Браунінг, Ной, Дизель.
2. Альфонс, Манчестер, Форд, Ом, Кулон.
3. Вольт, Вольтер, Мадаполам, Силует, Хам.
4. Ловелас, Галіфе, Бордо, Панама.

Підсумок заняття. Обговорення домашнього завдання.

Додаток В

**Вправи на засвоєння лексико-граматичних та граматичних категорій
іменних частин мови**

1. Визначте рід поданих іменників, укажіть, на основі яких семантичних, морфологічних або синтаксичних ознак ви це робите?

Країна, степ, край, староста, собака, космос, пані, хлопчисько, тигреня, Слава, невістка, зять, середовище, орангутанг, горила, дрова, бідолаха, майстер, лікар, філе, рись, рис, діаспора, краєвид, малятко, життя, гусак, гуска, столиця, топорище, водій, вікно, метелик, листоноша, повість.

2. Запишіть подані словосполучення українською мовою. Визначте рід іменників спільного кореня в українській і російській мовах.

Железнодорожня насыпь, степной полынь, неряшливая запись, домашний адрес, балконная дверь, настенная живопись, злая собака, острая боль, старая рукопись, свежий картофель, восточная Сибирь, далёкий путь, затяжная корь.

3. Визначте, які з поданих нижче прикметників належать до розряду якісних, а які – до відносних. Запишіть їх у дві колонки.

Виробничий менеджмент, ніжний смак, виробнича бригада, сміливий крок, довгостроковий кредит, юридичний статус, споживча кооперація, ефективні заходи, повна амортизація, холодний погляд, активний учасник, податкова інспекція, фінансове становище, економічна кон'юнктура, теплий дощ, літературна пам'ятка, товарні записи, платіжна матриця, кооперативне

господарство, власні кошти, високий дуб капітальний лізинг, ринковий блок чисте повітря, залізне слово, управлінська діяльність.

4. Утворіть від поданих прикметників усі можливі форми ступенів порівняння. З'ясуйте, які морфологічні зміни відбуваються.

Лагідний, глибокий, здоровий, гучний, молодий, низький, солодкий, старий, дешевий, короткий, гарний, поганий.

5. Випишіть п'ять прислів'їв із прикметниками вищого і найвищого ступенів порівняння.

6. Напишіть твір-мініатюру з використанням прикметників усіх розрядів. Зробіть повний морфологічний розбір двох прикметників із тексту.

Теми на вибір: «Мої улюблені мелодії», «Біля стежок мого дитинства», «Слухаю цей дощ», «Мій осінній етюд».

7. Охарактеризуйте подані числівники за значенням і структурою. Вкажіть їх розряди і групи: мільйон, півтора, другий, кільканадцять, двійко, шість, маса, багато, сороковий, три п'яті, обидві, сотий, тисяча, півтора, двохсоттисячний, двадцять третій, декілька, тьма, семеро, дві сьомих, мільярд, стонадцять, немало, дюжина, гектар.

8. Запишіть цифри словами: 45, 3, 586, 555, 385, 59760, 444, 24437, 47, 687.

9. Записати вирази словами:

До 456 додати 453, від 678 відняти 234, до 6543 додати 5343678, від 111634 відняти 19, скласти 78 зі 134, сума чисел дорівнює 5674.

10. Поясніть, що лежить в основі виділення займенників в окрему частину мови. Для підтвердження своїх міркувань скористайся матеріалом вірша.

У кожного є своє ім'я,
 На всіх не нагримаєш грізно
 Ми – це не безліч стандартних «я»,
 А безліч всесвітів різних.
 Ми – це народу одвічне лоно,

Ми – океанна вселюдська сім'я.

І тільки тих поважають мільйони,

Хто поважає мільйони «я». В. Симоненко

11. Перепишіть речення, виділіть займенники, вкажіть, з якими частинами мови вони співвідносяться за значенням і морфологічними ознаками. Визначте розряд кожного займенника.

Падають тепло і глухо яблука в нашій сади (В. Сосюра). Не всяка стежка без спориша, не в кожній людині добра душа. (Народна творчість). Хороше думати, що колись тебе хто-небудь згадає. (П Тичина). Пісня у нас не для кого не лишня (А.Малишко).

12. Визначте у тексті займенники, вкажіть відмінок кожного з них.

Кожним словом. Кожним променем думки, кожним болем своїм живе в душі нашого народу людина, що ім'я їй – Леся Українка. З не такої вже й далекої минувшини, проте вже мовби крізь серпанок легендарності проступає до нас образ поетеси, образ ніжний і чистий. Своєю винятковістю і своєю звичайністю – усім вона дорога для нас.

13. Провідмінійте словосполучення із займенниками.

Весь день, ніхто з нас, будь-яка група, ми з другом, чиєсь слово, скільки думок.

14. Запишіть займенники знявши ризик. Поясніть їх написання. Складіть речення з будь-якими поданими займенниками. Зробіть морфологічний розбір їх.

Аби/який, ні/до/кого, ні/в/кому, ні/кого, ні/з/ким, де/кого, казна/чого, де/хто, з/казна чим, якось/то, з/будь/чим, що/небудь, де/що, де/в/чому, ні/за що, за/будь/що.

Додаток Г

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Антонова Маргарита Олегівна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

- підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
- поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
- не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
- відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
- запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
- не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
- не підроблювати документи;
- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

13.11.2020
(дата)

(підпис)

Маргарита Антонова
(ім'я, прізвище)

